

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Ústav sociální práce

Pěstounská péče prarodičů na území města Pardubic

Diplomová práce

Autor:	Bc. Dana Hnízdová
Studijní program:	N6731 Sociální politika a sociální práce
Studijní obor:	Sociální práce
Forma studia:	Kombinovaná
Vedoucí práce:	Mgr. Lucie Smutková, Ph.D.

Univerzita Hradec Králové
Ústav sociální práce

Zadání diplomové práce

Autor: Dana Hnízdová

Studium: U2030

Studijní program: N6731 Sociální politika a sociální práce

Studijní obor: Sociální práce

Název diplomové práce: **Pěstounská péče prarodičů na území města Pardubic**

Název diplomové práce AJ: Foster care of grandparents in the city of Pardubice

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce se bude zabývat pěstounskou péčí prarodičů. Cílem diplomové práce bude zjistit, jaká úskalí pěstounská péče prarodičů přináší a jaká opatření by mohla přispět ke zkvalitnění tohoto typu péče. V praktické části bude využito kvalitativní výzkumné strategie, metoda polostrukturovaného rozhovoru s pracovníky doprovázejících organizací, pracovníky OSPOD a mladými dospělými, kteří vyrůstali v pěstounské péči prarodičů.

KOLUCHOVÁ, Jarmila, Věduna BUBLEOVÁ, Lucie BENEŠOVÁ a Jiří KOVAŘÍK, MATĚJČEK, Zdeněk, ed. Osvojení a pěstounská péče. Praha: Portál, 2002, 155 s. ISBN 8071786373. PAZLAROVÁ, Hana, ed. Pěstounská péče: manuál pro pomáhající profese. Vydání první. Praha: Portál, 2016. 255 stran. HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. Praha: Portál, 2005, 407 s. ISBN 8073670402. MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny: v kontextu plánování péče. 2., rozš. vyd. Praha: Portál, 2014, 214 s. ISBN 978-80-262-0522-7.

Garantující pracoviště: Ústav sociální práce,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Lucie Smutková, Ph.D.

Oponent: doc. PhDr. Ing. Emília Janigová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 30.4.2020

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně pod vedením vedoucí diplomové práce a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 4.4. 2022

Bc. Dana Hnízdová

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala Mgr. Lucie Smutkové, Ph. D. za ochotu, odborné vedení diplomové práce, připomínky a cenné rady. Dále bych ráda poděkovala mé rodině za podporu, pomoc a pochopení při mém studiu.

Anotace

HNÍZDOVÁ, Dana. *Pěstounská péče prarodičů na území města Pardubic*. Hradec Králové, 2022, 91 s. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové, Ústav sociální práce filosofické fakulty. Vědoucí práce: Mgr. Lucie Smutková, Ph.D.

Diplomová práce se zabývá problematikou pěstounské péče prarodičů z pohledu sociálních pracovníků orgánů sociálně – právní ochrany dětí a sociálních pracovníků doprovázejících organizací. Teoretická část práce je rozdělena do čtyř hlavních kapitol. První kapitola je věnována rodině. Vysvětlení základních pojmů a funkcí rodiny je důležité pro pochopení role prarodičů v rodinném systému. Druhá kapitola je zaměřena na systém náhradní rodinné péče, do kterého pěstounská péče patří. Třetí kapitola je věnována pěstounské péči prarodičů. V uvedené kapitole je podrobně popsán institut pěstounské péče prarodičů včetně finančního zabezpečení. Čtvrtá kapitola teoretické části je zaměřena na instituce a vymezení jejich role, které v systému pěstounské péče na území České republiky působí. Empirická část diplomové práce je rozdělena do dvou hlavních kapitol. První kapitola empirické části je věnována metodologii výzkumného šetření. Druhá kapitola je zaměřena na interpretaci výsledků výzkumného šetření. Hlavním cílem diplomové práce je zjistit, jak vnímají v praxi pěstounskou péči prarodičů pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí a pracovníci doprovázejících organizací. Hlavní cíl byl rozdělen do třech dílčích cílů. Pro výzkum byla zvolena kvalitativní výzkumná strategie, technika polostrukturovaného rozhovoru.

Klíčová slova: rodina, vztahová vazba, pěstoun, pěstounská péče, náhradní rodinná péče, nevládní nezisková organizace, orgán sociálně-právní ochrany dětí

Annotation

HNÍZDOVÁ, Dana. *Foster care of grandparents in the town of Pardubice*. Hradec Kralové, 2021, 91 p. Diploma thesis. University of Hradec Kralove, Institute of social work, Philosophical fakulty. Leader of the diploma thesis: Mgr. Lucie Smutková, Ph.D.

Diploma thesis deals with the issue of foster care of grandparents from the perspective of social workers of the institutions socially-the legal protection of children and social workers accompanying the organization. The theoretical part of the work is divided into four main chapters. The first chapter is devoted to the family. An explanation of the basic concepts and functions of the family is important for understanding the role of grandparents in the family system. The second chapter focuses on the system of replacement family care, which foster care belongs to. The third chapter is devoted to the foster care of grandparents. In this chapter, the institute of foster care of the grandparents, including financial security, is described in detail. The fourth chapter of the theoretical part is aimed at institutions and the definition of their role in the system of foster care in the territory of the Czech Republic operates. The empirical part of the thesis is divided into two main chapters. The first chapter of the empirical part is devoted to the methodology of the research investigation. The second chapter is aimed at interpreting the results of the research investigation. The main objective of the thesis is to find out how, in practice, the foster care of grandparents is perceived by the workers of the institution socio-legal protection of children and the staff accompanying the organization. The main objective was divided into three sub-objectives. A qualitative research strategy, a semi-structured interview technique, was chosen for research.

Keywords: family, relationship binding, foster care, foster family care, non-governmental non-profit organisation, Socio-legal protection authority of children

Seznam zkratk:

IPOD	Individuální plán ochrany dítěte
MM	Minimální mzda
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
NRP	Náhradní rodinná péče
OSPOD	Orgán sociálně-právní ochrany dětí
PP	Pěstounská péče
SPOD	Sociálně-právní ochrana dětí
ŽM	Životní minimum
Sb.	Sbírka zákonů

OBSAH

ÚVOD.....	10
I. CÍL PRÁCE A METODIKA ZPRACOVÁNÍ	13
II. TEORETICKÁ ČÁST	16
1 RODINA	16
1.1 Vymezení pojmu rodina	16
1.2 Rodičovské kompetence	17
1.3 Typy rodin	19
1.4 Funkce rodiny	20
1.5 Potřeby dětí	21
1.6 Psychická deprivace.....	22
1.7 Vztahová vazba.....	24
1.8 Postavení prarodičů v rodině	25
2 SYSTÉM NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE V ČESKÉ REPUBLICE.....	27
2.1 Osvojení.....	28
2.2 Poručenství	28
2.3 Svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče	30
2.4 Pěstounská péče	31
2.5 Zprostředkovaná pěstounská péče	34
2.6 Nezprostředkovaná pěstounská péče	34
2.7 Pěstounská péče na přechodnou dobu	35
3 PĚSTOUNSKÁ PÉČE PRARODIČŮ	37
3.1 Přístupy pěstouna prarodiče k dítěti a k rodičům	39
3.2 Rizika pěstounské péče prarodičů	41
3.3 Výhody pěstounské péče prarodičů	42
3.4 Hmotné zabezpečení pěstounů	43

4. INSTITUTE V PĚSTOUNSKÉ PÉČI.....	48
4.1 Soud	48
4.2 Krajské úřady	49
4.3 Pověřené obecní úřady obce s rozšířenou působností	49
4.4 Nevládní neziskové organizace	51
SHRNUTÍ TEORETICKÉ ČÁSTI.....	53
III. PRAKTICKÁ ČÁST.....	55
5 METODOLOGIE VÝZKUMU	55
5.1 Hlavní výzkumný cíl, dílčí cíle.....	55
5.2 Výzkumná strategie	57
5.3 Výhody a nevýhody kvalitativního výzkumu.....	58
5.4 Technika sběru informací	59
5.5 Etika výzkumu	60
5.6 Výběr souboru informantů.....	60
5.7 Průběh výzkumného šetření.....	63
6 INTERPRETACE VÝSTUPŮ VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	65
6.1 Interpretace navázání spolupráce a předávání informací.....	65
6.2 Interpretace přínosů pěstounské péče prarodičů a identifikace rizikových oblastí v pěstounské péči.....	68
6.3 Interpretace využitelnosti stávajících služeb pro pěstouny prarodiče na území města Pardubic	76
ZÁVĚR	81
SEZNAM TABULEK.....	85
POUŽITÁ LITERATURA	86
SEZNAM PŘÍLOH	91

ÚVOD

Tématem diplomové práce je pěstounská péče prarodičů na území města Pardubic. Hlavním důvodem pro volbu tohoto tématu je moje dlouholetá praxe v oblasti sociálně – právní ochrany dětí. Ve své praxi se setkávám se situacemi, kdy vlastní rodiče nemohou vychovávat anebo nechtějí svoje děti. Za optimální možnost alternativní péče, k péči rodičů osobně považuji pěstounskou péči.

Za pěstounskou péči je považována z pohledu § 47a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně – právní ochraně dětí, v platném znění, péče o dítě, která je poskytována osobou pečující nebo skutečnost, že je fyzická osoba osobou v evidenci.

Rodina je základem každého státu. Ne každé dítě má to štěstí, vyrůstat v láskyplném prostředí biologické rodiny. Stále existuje určité procento dětí, které tráví dětství v institucionální péči. Česká republika je často ve světě kritizována za vysoký počet dětí umístěných v ústavní výchově. Jedním z možných řešení této situace je podpora a rozvoj náhradní rodinné péče. V praxi se ukazuje, že jenom rodina je tou institucí, která dokáže připravit adekvátně dítě na samostatný život.

V České republice v posledních letech dochází k tomu, že stát začíná stále více podporovat různé druhy pěstounské péče, jako alternativy k ústavní výchově. V oblasti sociálně-právní ochrany dětí, kam náhradní rodinná péče spadá, se pohybují více jak 30 let, a proto vím, že pěstounům obecně a zejména pak prarodičům, nebyla ze strany státu věnována náležitá pozornost.

Pěstouni prarodiče mnohdy nevědí, co pro ně tento akt znamená a jaký může vliv na širší rodinné vztahy do budoucna. V nejednom případě prarodiče očekávají obdiv a vděk od samotných vnoučat, zároveň i od blízkého okolí a pokud nepřichází jsou zklamaní, uchylují se k výčitkám. To je jeden z důvodů, proč jsem se rozhodla zabývat touto tematikou ve své diplomové práci. Zároveň se domnívám, že právě na pomoc pěstounům prarodičům by se měli sociální pracovníci více věnovat.

Je nezbytné si přiznat, že prarodiče nevede k podání návrhu pouze dobrý úmysl zajistit řádnou výchovu vnoučat. Existují i ojedinělé případy, kdy hlavním důvodem je získat dávky pěstounské péče.

Dle mého názoru si veřejnost a někdy i odborníci uvědomují, v jak složité situaci se prarodiče pěstouni, kteří chtějí skutečně o vnoučata pečovat nacházejí. Díky svojí praxi se stále setkávám s tím, že děti svěřené do pěstounské péče prarodičů se v některých případech stávají „obětmi“ jejich výchovy. Názory odborníků se na problematiku pěstounské péče prarodičů různí. Tato skutečnost mě vedla k zamyšlení nad tím, jak vnímají pěstounskou péči prarodičů odborníci z řad státních institucí, jako jsou orgány sociálně-právní ochrany dětí a nevládních neziskových organizací.

Diplomová práce bude rozdělena do třech základních částí.

V první části bude vymezen hlavní cíl diplomové práce a budou stanoveny dílčí cíle, včetně způsobu jejich dosažení. Následovat bude teoretická a empirická část.

Teoretická část bude rozdělena do čtyř základních kapitol. První kapitola bude věnována rodině, budou zde vysvětleny základní pojmy, objasněn význam funkcí rodiny, rodičovských kompetencí, popsány typy rodin, potřeby dětí, včetně možných důsledků jejich nenaplnování. V uvedené kapitole bude dále popsán význam vztahové vazby a postavení prarodičů v rodině. V druhé kapitole bude stručně popsán systém náhradní rodinné péče v České republice, podrobněji bude rozpracováno téma pěstounské péče.

Třetí samostatná kapitola bude věnována pěstounské péči prarodičů. V poslední čtvrté kapitole teoretické části budou popsány role jednotlivých institucí působících v pěstounské péči v České republice včetně. Ve čtvrté kapitole bude zároveň vysvětlena dvojí role orgánu sociálně – právní ochrany dětí.

Empirická část diplomové práce bude rozdělena do dvou základních kapitol. První kapitola bude věnována metodologii výzkumu a druhá interpretaci výsledků výzkumného šetření. Hlavním cílem diplomové práce je zjistit, jak vnímají v praxi pěstounskou péči prarodičů sociální pracovníci orgánu sociálně – právní ochrany dětí (dále jen OSPOD) a sociální pracovníci doprovázejících organizací na území města Pardubic. Hlavní cíl bude rozdělen do tří dílčích cílů.

Pracovníci OSPOD a nevládních neziskových organizací vystupují v pěstounské péči prarodičů v odlišných rolích, vždy však musí určitým způsobem spolupracovat. Provedený výzkum jim může pomoci, při získání nového pohledu na pěstounskou péči prarodičů a zkvalitnění vzájemné spolupráce. Posledním dílčím cílem se pokusím zmapovat využitelnost stávající sítě sociálních služeb pro pěstouny prarodiče na území

města Pardubic, sociálními pracovníky OSPOD a sociálními pracovníky doprovázejících organizací při práci s pěstouny. Tento cíl byl do diplomové práce zařazen na žádost krajského úřadu, který částečně financuje sociální služby na území města Pardubic.

K získání potřebných informací využiji kvalitativní výzkumnou strategii, techniku polostrukturovaného rozhovoru. Rozhovory budou provedeny s pracovníky organizací působících v oblasti pěstounské péči. Konkrétně se bude jednat o pracovníky OSPOD a pracovníky nevládních neziskových organizací působících v oblasti pěstounské péče na území města Pardubic. Jednou z příloh diplomové práce bude se souhlasem klientů výňatek z rozhovoru uskutečněného v rámci aktuálního vyhodnocení situace rodiny se dvěma, dnes již dospělými dětmi, kteří vyrůstali v pěstounské péči prarodičů a v současné době se nacházejí v péči OSPOD. Původně měly být rozhovory s mladými dospělými, kteří prošli pěstounskou péčí prarodičů součástí výzkumu. Vzhledem k tomu, že část mladých dospělých účast ve výzkumu nakonec odmítla, nebude pohled mladých dospělých součástí provedeného výzkumu v rámci diplomové práce a nebude srovnáván s pohledem odborníků v této oblasti. Dle mého názoru si i za tohoto předpokladu se zájmem každý odborník přečte, jak hodnotí svěřené děti pěstounskou péčí svých prarodičů.

I. CÍL PRÁCE A METODIKA ZPRACOVÁNÍ

Pěstounská péče prarodičů představuje speciální institut. Do tohoto typu péče je v České republice svěřováno stále větší množství dětí, a proto si zaslouží zvláštní pozornost nejen státních institucí, jako jsou orgány sociálně-právní ochrany dětí, ale i neziskových organizací. Každá zainteresovaná instituce má v pěstounské péči specifické postavení, bez vzájemné spolupráce však není možné pěstounům prarodičům poskytnout adekvátní pomoc a podporu. Výzkumů zabývajících se pěstounskou péčí prarodičů do roku 2015 nebylo v České republice zpracováno mnoho, většinou formou studentských bakalářských nebo diplomových prací. Jeden z rozsáhlejších výzkumů provedly Mošťková se Sobotkovou v roce 2016, kdy hlavním tématem bylo komplexní prozkoumání pěstounské péče z pohledu prarodičů. Další rozsáhlou analýzu provedl Institut projektového řízení v roce 2017. Cílem analýzy bylo detailní prozkoumání pěstounské péče vykonávané pěstouny prarodiči, včetně specifikace a možných rizik. V této diplomové práci bude výzkum zaměřen na pěstounskou péči prarodičů z pohledu odborníků, kteří s uvedenými rodinami intenzivně pracují na území města Pardubice. Konkrétně se bude jednat o sociální pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany dětí a sociální pracovníky doprovázejících organizací.

Hlavním cílem práce je zjistit, jak vnímají v praxi pěstounskou péči prarodičů pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí a pracovníci doprovázejících organizací.

K dosažení hlavního výzkumného cíle byly stanoveny následující dílčí cíle.

DC 1: Zjistit, jaké informace mají pěstouni/prarodiče k dispozici před svěřením dítěte do pěstounské péče (z pohledu(sociálních) pracovníků OSPOD a (sociálních) pracovníků doprovázejících organizací.)

Prarodiče se pěstouny stávají bez jakékoliv přípravy. Ze strany společnosti jsou na ně kladeny značné nároky. V DC1 bude prostřednictvím rozhovoru se sociálními pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany dětí a sociálním pracovníky neziskových organizací zjišťováno, jaké informace mají pěstouni prarodiče před převzetím vnoučete do péče.

DC 2: Zjistit, jaký vidí přínos v pěstounské péči prarodičů, případně jaká identifikují rizika sociální pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí a sociální pracovníci doprovázejících organizací.

DC 2 zahrnuje dimenzi rodinného fungování v rámci pěstounské péče prarodičů s pracovníky doprovázejících organizací a OSPOD. Díky této skutečnosti mohou uvedené organizace vydefinovat přínosy a možná rizika, která s sebou přináší pěstounská péče prarodičů.

DC 3: Zmapovat využitelnost stávajících sociálních služeb, které poskytují pomoc a podporu pěstounům/prarodičům z pohledu sociálních pracovníků OSPOD a sociálních pracovníků doprovázejících organizací na území města Pardubic.

Po vybrání tématu diplomové práce jsem oslovila jednotlivé instituce, zda budou ochotny podílet se na mém výzkumu. V rámci této sondáže vznikl požadavek institucí na zmapování využitelnosti stávajících sociálních služeb, které poskytují pomoc a podporu pěstounům prarodičům. Důvodem požadavku je skutečnost, že na území města Pardubic působí velké množství sociálních služeb poskytujících podporu a pomoc pěstounům, ne všechny sociální služby pro pěstouny jsou OSPOD a doprovázejícím organizacemi využívány. Osobně vnímám tento cíl jako přínosný pro nové sociální pracovníky, kteří budou pracovat s pěstouny prarodiči a potřebují se v síti služeb v Pardubicích rychle zorientovat. Provedená zjištění mohou rovněž posloužit pro efektivnější financování sociálních služeb pro pěstouny na území města Pardubic.

Teoretická část diplomové práce bude rozdělena do 4 kapitol. V teoretické části se budou vysvětleny základní pojmy, význam rodiny jako základní společenské instituce. Nedostatečné naplňování rodičovských kompetencí ze strany biologických rodičů je jedním ze zásadních důvodů, proč jsou děti umísťovány do náhradní rodinné péče. Pro pochopení rozdílů různých forem náhradní rodinné péče byla do práce vložena kapitola objasňující uvedený systém v České republice. Samostatná kapitola bude věnována pěstounské péči prarodičů. V poslední kapitole budou vysvětleny role institucí působících v pěstounské péči. Zařazení této kapitoly bylo záměrné a pochopení rolí jednotlivých institucí pro naplnění hlavního cíle. Do diplomové práce je zapracována aktuální novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí účinná od 1.1.2022.

V praktické části budu zjišťováno, jak vnímají v praxi pěstounskou péči prarodičů sociální pracovníci OSPOD a sociální pracovníci doprovázejících organizací na území města Pardubic. K získání potřebných informací bude využita kvalitativní výzkumnou strategii, polostrukturovaný rozhovor. Rozhovory budou provedeny se sociálními pracovníky OSPOD a neziskových organizací působících v oblasti pěstounské péče na území města Pardubic.

Získané poznatky mohou přispět ke zkvalitnění vzájemné spolupráce mezi státními institucemi a nevládními neziskovými organizacemi v péči o pěstounské rodiny na území města Pardubic.

V rámci výzkumu bude zmapována využitelnost stávajících sociálních služeb, které poskytují pomoc a podporu pěstounům prarodičům. Tento cíl se jeví jako přínosný zejména pro nové sociální pracovníky, kteří budou pracovat s pěstouny prarodiči a potřebují se v osvědčených službách rychle zorientovat. Pokud se krajský úřad rozhodne závěry výzkumu využít, mohou provedená zjištění posloužit k efektivnějšímu plánování financování sociálních služeb pro pěstouny na území města Pardubic.

Diplomová práce by mohla posloužit studentům sociálních oborů, k získání základního povědomí o pěstounské péči v České republice, včetně aktuálních změn, ke kterým došlo novelou zákona o sociálně – právní ochraně dětí.

II. TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA

V této kapitole se pokusím vysvětlit význam základních pojmů jsou rodina, rodičovství, vztahová vazba, deprivace. Jedna podkapitola bude věnována funkcím rodiny a potřebám dětí, protože snížené rodičovské kompetence a nenaplňování základních potřeb dítěte bývají důvodem, proč jsou děti umísťovány do různých forem náhradní rodinné péče. Hlavním cílem diplomové práce je zjistit, jak vnímají pěstounskou péči prarodičů sociální pracovníci OSPOD a sociální pracovníci doprovázejících organizací. Jedná se o odborníky, kteří dlouhodobě pracují s pěstouny prarodiči. Pro identifikaci přínosů pěstounské péče prarodičů a možných rizik, je nezbytné pochopit, jakým způsobem fungují současné rodiny, jak důležitá je pro dítě jeho vlastní rodina, do které prarodiče bezesporu patří. Jedna samostatná podkapitola je věnována postavení prarodičů v současné rodině. Je důležité si uvědomit, že svěřením dítěte do pěstounské péče prarodičů dochází k tomu, že prarodiče se stávají „rodiči“ a měli by tak zastávat dosavadní funkce na místo rodičů. Téma rodiny úzce souvisí rovněž s dílčími cíli.

1.1 Vymezení pojmu rodina

Pojem rodiny lze definovat mnoha různými způsoby. Odborníci z různých oborů se shodují na tom, že se jedná o nenahraditelnou instituci v životě každého člověka.

Giddens (1997:156) například definuje rodinu jako *„skupinu osob přímo spjatých příbuzenskými vztahy, jejíž dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí. Příbuzenství je vztah mezi jedinci, jenž vzniká buďto sňatkem, anebo pokrevními vazbami v otcovské či mateřské linii.“*

Další definice, podstatně rozsáhlejší, je obsažena ve Velkém sociologickém slovníku. Jiří Linhart definuje rodinu (Linhart et al., 1996:940) jako *„původní a nejdůležitější společenská skupina a instituce, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou a jejímiž hlavními funkcemi je reprodukce trvání lidského biologického druhu a výchova, respektive socializace potomstva, ale i přenos kulturních vzorů a zachování kontinuity kulturního vývoje.“*

Z výše uvedených definic je nepochybné, že rodina sehrává v životě každého jedince nejdůležitější roli, a to zejména v oblasti jeho vývoje a socializace. Díky rodině získává zkušenosti, návyky, životní vzory. Prostřednictvím členů rodiny se učí obstat ve společnosti.

Matoušek (2003) vnímá rodinu jako instituci propojující zájem dospělých a dětí s jednoznačným zájmem společnosti, na stálém soužití partnerů i na socializaci všech občanů.

Rodičem se může v naší společnosti stát v průběhu života každý, pokud si najde vhodného partnera. V tomto směru neexistují v České republice žádná právní ani sociální omezení. Jedinou překážkou může být zdravotní stav potencionálních rodičů, ale i v těchto případech existuje řešení k založení rodiny, prostřednictvím využití metody umělého oplodnění.

Z uvedeného je možné dovodit, že existuje reálný předpoklad, že každý reprodukce schopný člověk je schopen vychovávat nezletilé dítě, stát se rodičem. Tento předpoklad je velmi odvážný. Pokud by měl jednoznačně platit, nedocházelo by k umísťování dětí mimo vlastní biologickou rodinu. Je nepochybné, že existují rodiče, kteří nejsou schopni svoje děti vychovat. Je to dáno tím, že osobnost rodičů a jejich předpoklady k výchově a péči o nezletilé dítě před jeho narozením, rodičovské kompetence, společnost žádným způsobem nezkoumá (Pazlarová, 2016).

1.2 Rodičovské kompetence

Rodičovství je ve společnosti obecně známým a uznávaným pojmem. Jednoznačná definice rodičovství však pravděpodobně neexistuje, protože se na ní neshodují ani odborníci. Sociální pracovníci v praxi vnímají rodičovství různým způsobem např. jako „činnost“ dvou lidí, kteří se společně starají o dítě. Aktuálně rodičovství není odborníky vztahováno jen k biologickým rodičům, ale i k rodičům náhradním, kdy se může jednat např. o stejnopohlavní páry.

Znepokojující pro život dítěte v současné společnosti je fakt, že slábne tradiční model rodiny (Matoušek a Pazlarová, 2014).

Za rodiče jsou z pohledu § 858 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, v platném znění, jsou považovány osoby, které mají vůči dítěti povinnosti a práva daná rodičovskou odpovědností. Těchto povinností a práv se nemohou samovolně vzdát. Rodičovská odpovědnost zahrnuje zejména péči o dítě, jeho ochranu, zdárný vývoj, zastupování a spravování jmění dítěte apod. Rodičovská odpovědnost vzniká narozením dítěte a zaniká nabytím plné svéprávnosti.

Rodičovskými kompetencemi se zabývali Cox a Bentovim (2000). Vytvořili hodnotící rámec, v němž rozlišují tři základní oblasti, ve kterých by se měli rodiče naučit fungovat a poskytnout tak dítěti odpovídající ochranu. Jedná se především o vývojové potřeby, které by měli všichni rodiče umět rozpoznat a uspokojovat. Další oblast představují faktory rodiny a prostředí, kdy se rodič dokáže postarat o dítě nejen po stránce finanční, ale umožní dítěti začlenit se zároveň do širšího psychosociálního prostředí. Poslední významnou oblast představují rodičovské kompetence, jejichž prostřednictvím by rodiče měli pro své dítě zajistit základní péči, bezpečí, stabilitu a emocionální vřelost.

V případě, že se jedná o funkční rodinu, jejímž prostřednictvím jsou upokočovány a naplňovány základní potřeby nezletilého dítěte, je velmi pravděpodobné, že vychová jedince, který se velmi dobře začlení do společnosti.

V opačném případě, kdy rodiče nedisponují některými rodičovskými kompetencemi natolik, že nedochází k uspokojování základních vývojových potřeb na straně dítěte, představuje tato skutečnost velmi významné riziko do budoucna, kdy se v důsledku této skutečnosti u něho mohou objevit sociální deviace, či delikvence. Tyto nezletilé děti hledají zpravidla jiné prostředí, kde mohou být jejich potřeby saturovány.

Jedná se především o party dětí a mladých dospělých, kteří se dopouštějí protiprávního jednání (Kraus, 2008).

Z výše uvedeného vyplývá, že je velmi důležité v každé společnosti posilovat ze strany pomáhajících organizací, ať již státních nebo nestátních, rodičovské kompetence u rodičů, kteří to potřebují.

1.3 Typy rodin

Odborníci, zabývající zkoumáním rodiny a rodinných vztahů dospívají k závěru, že každé dítě potřebuje pro svůj zdravý vývoj harmonické rodinné prostředí. Níže budou popsány typy rodin a jejich možný vliv na vývoj dítěte.

Voilandová s Buellem (1980) podrobněji popisují různé typy rodin a jejich ochotu přijmout adekvátní pomoc a podporu.

Perfekcionistické rodiny (represivní, neurotické), kde dospělí intenzivně zdůrazňují žádoucí způsoby chování. Porušování norem společnosti je provázeno úzkostnými stavy. Rodiče od dětí a všech ostatních členů vyžadují úspěch v každé situaci. V těchto rodinách se k řešení problémů přistupuje tak, že není žádoucí, aby do nich zasahovaly instituce včetně policie a orgánu sociálně – právní ochrany dětí.

Nepřiměřené rodiny (nezralé, závislé rodiny), jedná se o typ rodin, kde se při řešení problémů rodiče spoléhají na pomoc institucí nebo širší rodiny. Je zde oslabeno umění odhadnout, předvídat, co se v budoucnu stane.

Egocentrické rodiny (chladné, prestižní), kdy rodiče jsou zcela zaslepeni svým společenským postavením, kariérou. Uznání v těchto typech rodin se dostává pouze jedincům, kteří je dobře reprezentují navenek, což má mnohdy za následek neadekvátní chování dětí, jako je např. záškoláctví. V egocentrických rodinách dochází často k protiprávnímu jednání, v nejednom případě i ke skrytému domácímu násilí. Vztahy v těchto rodinách jsou velmi povrchní.

Asociální rodiny (agresivní, deviantní), pro tento typ rodin je charakteristická absence či nedostatek hodnotového a sociálního napojení na společnost. Svoje osobní potřeby uspokojují bez ohledu na právní řád dané společnosti. Vztahy v rámci rodiny jsou povrchní, jednotliví členové jednají velmi často nezodpovědně. Není výjimkou, že zde dochází k užívání omamných a psychotropních látek, k zanedbávání či týrání dětí, k selhání základních funkcí rodiny.

Výše byly popsány „extrémní“ typy rodin, které mohou být důvodem pro hledání vhodnějšího prostředí pro výchovu dítěte, kterým může být např. pěstounská péče prarodičů. Je nezbytné si však uvědomit, že rodiče kopírují velmi často chování svých rodičů, a proto může svěřením dítěte prarodičům určitým rizikem.

1.4 Funkce rodiny

Jak již bylo uvedeno výše, rodina je základní společenskou jednotkou a její role pro každou společnost je nezanedbatelná. Rodina je institucí, která zásadně ovlivňuje podobu každé společnosti.

Pro obnovu a optimální fungování společnosti je třeba klást důraz na naplňování základních funkcí rodiny, které Kraus a Poláčková (2001) vymezili následovně:

Biologicko – reprodukční funkce, jejíž zásadní význam spočívá v reprodukční obnově společnosti. Každá společnost potřebuje disponovat určitým počtem reprodukce schopných obyvatel, proto je žádoucí, aby se rodilo takové množství dětí, které tento předpoklad splní. Stejně tak, jako pro společnost, je reprodukční funkce velkým přínosem i pro samotné rodiny. Jejím prostřednictvím je zajištěno např. další pokračování rodů, které má pro některé jedince význam zcela zásadní.

Sociálně – ekonomická funkce, která vnímá rodinu jako významný článek ekonomického systému každé společnosti. Jednotliví členové rodiny se zapojují do ekonomiky společnosti výkonem svého povolání, ať již ve výrobní nebo nevýrobní sféře, zároveň představují pro společnost spotřebitele, na kterém závisí tržní hospodářství. Pokud není řádně ekonomická funkce v rodinách např. vlivem narůstající nezaměstnanosti řádně naplňována, dochází k materiálnímu strádání rodin a tím k navyšování nákladů státu formou poskytování sociálních dávek apod. V současné době dochází ke snahám o návrat rodin k tomu, aby se staly samostatnou ekonomickou jednotkou, fungující na bázi autonomní solidarity

Ochranná funkce rodiny se týká ochrany a uspokojování základních životních potřeb všech členů rodiny.

Sociálně – výchovná funkce jejímž prostřednictvím rodina učí dítě žít ve společnosti, přizpůsobovat se jejím požadavkům, osvojovat si základní návyky. Každé dítě po celý svůj život přijímá od svých rodičů velké množství různých informací, které aktivně zpracovává díky svým přirozeným schopnostem. Prostřednictvím uvedených schopností následně uspokojuje základní psychické a biologické potřeby, zároveň poznává hodnotový systém společnosti. Vzorem pro dítě jsou především jeho rodiče, sourozenci a širší rodina. Rodina představuje pro dítě model osvojování sociálních rolí, jako jsou role

matky a otce, muže a ženy, babičky, dědy apod. Stručně lze sociálně-výchovnou funkci charakterizovat, jako praktickou přípravu dětí a mladistvých do běžného života.

Rekreační funkce: její význam spočívá v tom, že rekreační aktivity se týkají všech členů rodiny. Zásadní význam má pro děti, které mají možnost trávit čas s rodiči a zapojit se do zábavných, neformálních aktivit celé rodiny.

Emocionální funkce: jak již je zřejmé ze samotného pojmenování, jedná se o citové vztahy v rodině. Pro každé dítě a členy rodiny je nenahraditelná. Prostřednictvím uvedené funkce dítě zažívá pocit lásky, bezpečí, přijetí a jistoty. Tyto hodnoty získá dítě pouze v rodině.

Z výše uvedeného plyne, že rodina je institucí, která má zcela zásadní podíl na tom, jak se chovají jedinci ve společnosti. Poskytuje každému člověku zázemí, zasahuje do ekonomiky státu a díky reprodukční funkci zajišťuje pokračování dalších generací. Aby se člověk dokázal plnohodnotně zařadit do společnosti, je nezbytné, aby byly prostřednictvím rodiny naplněny jeho základní potřeby. Základní potřeby dětí a jejich uspokojování, respektive důsledky neuspokojování budou podrobněji popsány v následující podkapitole.

1.5 Potřeby dětí

Psychickými potřebami dětí se zabývá velké množství odborníků zejména z řad psychologů. Pokud nedochází k jejich řádnému naplňování, a to je mimo rodinu velmi obtížné, může dojít k trvalému, nezvratnému poškození vývoje dítěte. K významným osobnostem zabývajících se potřebami dětí patří Matějček, Langmajer, Hartl, Hartlová, Janderková atd.

U jednotlivých autorů se objevují různé pohledy na danou problematiku, existuje mezi nimi však určitá shoda na potřebách, jejichž uspokojování je pro život každého člověka zcela zásadní. Mezi tyto potřeby řadí psychologové potřeby fyziologické, bezpečí, sounáležitosti a lásky. Zmíněné potřeby lze považovat za základní pilíř v uspokojování dalších potřeb.

Pro správné pochopení významu potřeb dětí uvádím dvě stručné a srozumitelné definice. Janderková (2010:39) vnímá potřebu jako: „*Nutnost organismu něco získat nebo se něčeho zbavit. Také stav organismu člověka, který znamená porušení vnitřní rovnováhy*

nebo nedostatek ve vnějších vztazích osobnosti. Opakem je pak stav vnitřní rovnováhy, nepřítomnosti aktuální potřeby.“

Dle Hartla a Hartlové (2010:433) „*potřeba vzniká při jakékoli fyziologické odchylce od ideální hodnoty, nemůže být automaticky upravena, je aktivován pud a vybuzený organismus zahájí činnost ke znovuoobjevení rovnováhy.*“

Výše uvedené definice potvrzují a zdůrazňují význam uspokojování potřeb pro každého člověka.

Potřebami dětí a jejich popisem se podrobně zabýval Matějček a kol. (1999). Vydefinoval 5 základních potřeb dětí, jejichž naplňování ze strany osob blízkých je nezbytné pro další příznivý vývoj dítěte:

Potřeba stimulace: představuje stimulaci dítěte k jakékoliv aktivitě.

Potřeba smysluplného světa: prostřednictvím této potřeby si dítě osvojuje **strategie** společenského chování, nabývá životní zkušenosti.

Potřeba životní jistoty: dodává dítěti pocit bezpečí, zbavuje ho strachu a úzkosti, je naplňována v mezilidských citových vztazích.

Potřeba pozitivní identity – uvědomění si vlastního já. Jedná se o potřebu, která musí být uspokojena v konkrétní době, pokud se má osobnost dítěte dobře vyvíjet. Pozitivní sebepřijetí je základní podmínkou pro pozitivní přijímání ostatních členů společnosti a pro zařazení jedince do společnosti.

Potřeba otevřené budoucnosti – naděje: otevírá dítěti životní perspektivu, nenaplnění této potřeby může vést až k bezradnosti.

Naplňování výše uvedených potřeb nemusí být nutně uspokojováno pouze ze strany biologických rodičů, ale i ze strany rodičů náhradních. Důležité je, aby potřeby dětí byly naplňovány. Pokud k jejich naplňování dlouhodobě nedochází, může tato skutečnost vést ke vzniku psychické deprivace. Psychické deprivaci bude věnována následující podkapitola.

1.6 Psychická deprivace

Jak již bylo v předcházející podkapitole řečeno, psychická deprivace vzniká především u dětí vyrůstajícím v prostředí, kde nejsou dlouhodobě dostatečně

uspokojovány základní potřeby. Psychickou deprivací u nezletilých dětí se intenzivně zabývalo mnoho významných psychologů. Za jedny z nejvýznamnějších jsou považováni Langmeier s Matějčkem (2014:26), kteří definují psychickou deprivaci jako „*psychický stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost k uspokojení některé jeho základní (vitální) psychické potřeby v dostačující míře a po dosti dlouhou dobu.*“.

Vágnerová (2008) zdůrazňuje, že psychická deprivace zejména u dětí může významně poškodit jejich další vývoj. Projevy psychické deprivace se u jednotlivých dětí různí. Důležitou roli zde sehrává věk dítěte. U nejmladších dětí ve věku od 0 do 3 let se projevuje opožděným psychomotorickým vývojem. Charakteristickým rysem je nedětský výraz ve tváři, neschopnost projevovat hlubší city a navazovat sociální vztahy. Jednoznačným ukazatelem u malých dětí je poškození řečových schopností. Předpokladem rozvoje řeči u batolat je intenzivní kontakt s matkou, osobami blízkými.

Výše uvedené změny jsou patrné zejména při přechodu dětí z nefunkčních rodin do rodin pěstounských (Koluchová a Matějček, 2002).

V předškolním věku u se dětí deprivovaných projevuje nadále povrchnost citových vztahů. Tyto děti, pokud se dostanou do náhradní rodinné péče, mají tendenci citově se upínat na pěstouny. Deprivované děti nebývají řádně připraveny na školní docházku. Školní úspěšnost deprivovaných dětí je často horší, než jsou jejich intelektové schopnosti. Tuto skutečnost však nelze přičítat pouze tomu, že dítě vyrůstalo v nefunkční rodině. Důležitou roli pro deprivaci sehrává doba, kterou dítě strávilo v nefunkční rodině nebo v ústavním zařízení. Dítě, které muselo odejít z rodiny zažívá velké trauma v jehož důsledku se mohou objevit neurotické potíže, citové oploštění, nedůvěra k lidem, agrese, a to jak slovní, tak fyzická. U dítěte deprivovaného v raném věku se objevuje riziko vzniku možné delikvence (Matoušek a Pazlarová, 2014).

S následky psychické deprivace u dětí ve škole, se potýkají rovněž pěstouni prarodiče, a to i u dětí staršího školního věku. Situace je pro ně složitější, protože jsou již často ve věku, kdy nemohou dětem se zvládnutím učiva pomoci. Proto je velmi důležité, aby se jim v těchto případech dostalo potřebné podpory a pomoci sociálních pracovníků.

V pubertě se deprivace u dětí projevuje zejména sníženým sebehodnocením, nežádoucími charakterovými vlastnostmi. V nejzávažnějších případech může dojít až ke vzniku závislosti na alkoholu, lécích, drogách apod. (Koluchová a Matějček, 2002).

Následky psychické deprivace vzniklé v dětství, mohou přetrvávat po celý život. Přestože se deprivované děti dostanou do náhradní rodinné péče, např. do pěstounské péče, mohou mít problémy s navazováním a udržováním vztahů, může se u nich projevit nejistota při výchově vlastních dětí.

Vznik psychické deprivace velmi úzce souvisí s citovou vazbou, které bude věnována následující podkapitola.

1.7 Vztahová vazba

Vztahová vazba je bezesporu nejdůležitější vazbou v životě každého dítěte. V České republice je používán rovněž termín attachment. Tento pojem je v České republice, odborníky překládán různě. Brisch (2011) vnímá attachment jako citovou a vztahovou vazbu. Slovenský psychiatr Jozef Hašto (2005) hovoří o tzv. vztahové vazbě a připoutání. Obecně si lze pod pojmem vztahová vazba představit nejen jedinečné pouto mezi dítětem a matkou, ale i jiným pečovatelem, které má značný vliv na budování vztahů jedince v pozdějším věku a v dospělosti. Jiným pečovatelem může být rodič náhradní (osvojitel) nebo pěstoun.

Vztahovou vazbou a jejím významem pro život dítěte se intenzivně zabýval Bowlby (2010) na přelomu 50. a 60. let 20. století.

Za primární vazbu považuje vazbu mezi matkou a dítětem. Pokud dle Bowlbyho (2010) zažívá dítě strach, instinktivně hledá blízkou vztahovou osobu, nejčastěji matku, která mu poskytne pocit bezpečí. V případě, že dítě neprožívá v nejranějším dětství pocit připoutání k blízké osobě, může u něho dojít ke vzniku citové deprivace. U dítěte dochází k zastavení psychického vývoje, stává se netečným, neumí projevovat opravdový cit.

Výše uvedené, potvrzují dlouhodobé studie týkající se vztahové vazby, zdůrazňují důležitost jisté vztahové vazby pro každého jedince, zejména pro jeho zdravý vývoj. *„Jestliže dítě po delší časové období zažívá alespoň s jednou dospělou osobou – nemusí to být matka nebo otec – zkušenost jisté vztahové vazby, pak je to podstatný faktor, který*

jej může v pozdějším životě chránit před rozvojem psychopatologie i v případě, že by v průběhu života došlo k traumatizujícím zkušenostem.“ (Brisch, 2011:39).

Zkoumáním vztahové vazby se zabývalo mnoho odborníků. Shodují na tom, že pokud člověk nemá vytvořenu vztahovou vazbu k blízké osobě, kterou nemusí být pouze matka, existuje reálný předpoklad, že bude touto skutečností poznamenáno na celý život.

Osobami blízkými pro vytvoření vztahové vazby dítěti na místo rodičů mohou být jeho prarodiče. Vytvoření vztahové vazby dítěte k prarodičům je zcela přirozeným jevem, protože dítě zpravidla od jeho narození zahrnují láskou, jsou s ním v pravidelném kontaktu. Dítě se v jejich blízkosti cítí v bezpečí, proto si k nim může snadněji vytvořit vztahovou vazbu, pokud ji nemají vytvořenu k vlastnímu rodiči, zejména k biologické matce.

Vztahové vazbě dítěte na osobu blízkou přikládají odborníci z řad psychologů stále větší význam pro zdravé utváření emocionální základny člověka. Proto by mělo být zájmem společnosti, aby každé dítě dostalo šanci na vytvoření kvalitní vztahové vazby, kterou může být například vazba na prarodiče.

1.8 Postavení prarodičů v rodině

V současné době ve většině případů představují prarodiče nedílnou součást rodiny. Rodiče jsou na pomoci prarodičů často při výchově svých dětí závislí. Je to způsobeno zejména neochotou zaměstnavatelů umožňovat rodičům zkrácené pracovní úvazky a zároveň krátkou provozní dobou předškolních zařízení.

Pro děti představují prarodiče osoby, které mají vždy dostatek času, pochopení a porozumění. Prarodiče nemají ambice rodičů, kteří kladou u svých dětí často důraz na výkon a prostřednictvím svých vlastních dětí, se snaží naplnit cíle, kterých sami nebyli schopni dosáhnout. V rodinách působí prarodiče jako prostředníci, kteří zmírňují tlak vyvíjený na dítě ze strany vlastních rodičů. Pro děti představují bezpečné, přijímající prostředí (Vágnerová, 2007, s.285).

Vzhledem k výše uvedenému, kdy prarodiče jsou součástí života svých vnoučat a je mezi nimi vytvořena vzájemná citová vazba, mohou v případě potřeby plnohodnotně, dlouhodobě zastoupit ve výchově rodiče. V praxi se setkáváme s tím, že k zastupování rodičů prarodiči ve výchově dětí dochází stále častěji. Nejedená se vždy o rodiny, kde se

rodiče objektivně nemohou nebo nechtějí starat, ale i o rodiny, kde rodiče upřednostňují kariéru na úkor výchovy vlastních dětí.

2 SYSTÉM NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE V ČESKÉ REPUBLICE

Cílem této kapitoly není detailní popis jednotlivých typů náhradní rodinné péče, ale vysvětlení základních pojmů a nastínění možností umísťování dětí do náhradní rodinné péče, jako alternativy k ústavní výchově. Kromě vysvětlení základních pojmů souvisejících s pěstounskou péčí, zde bude vysvětlen rozdíl mezi zprostředkovanou a nezprostředkovanou pěstounskou péčí. Hlavním cílem diplomové práce je zjistit, jak vnímají pěstounskou péči prarodičů sociální pracovníci OSPOD a sociální pracovníci doprovázejících organizací. K nalezení adekvátních odpovědí, včetně odpovědí na dílčí cíle, je nutné vysvětlit základní rozdíly mezi jednotlivými druhy náhradní rodinné péče, včetně rozdílu mezi zprostředkovanou a nezprostředkovanou pěstounskou péčí, do které pěstounská péče prarodičů náleží.

Pro porozumění této kapitoly je nutné vysvětlit pojem náhradní rodinná péče. Jedná se o často používaný termín. Ne každý si však dokáže představit, co se za ním skrývá.

Bubleová et al. (2014:6) definuje náhradní rodinnou péči jako: „*formu péče o dítě, které je vychovááno jinými než biologickými rodiči v prostředí, jež se nejvíce podobá životu v přirozené rodině*“.

Náhradní rodinnou péčí se podrobně zabýval odborníky uznávaný dětský psycholog Zdeněk Matějček et al. (2002), který kladl důraz na smysl náhradní rodinné péče. Za hlavní smysl považoval vytvoření opravdových a hlubokých nových rodinných vztahů a vazeb. To je jedním z důvodů, proč je nezbytné náhradní rodiče, či pěstouny, na novou roli řádně připravit.

Česká republika k výběru náhradních rodičů přistupuje velmi zodpovědně, kdy každý žadatel o náhradní rodinnou péči prochází složitým procesem přípravy. Budoucí náhradní rodiče v průběhu uvedeného procesu, získávají řadu zkušeností a dovedností, které se jim mohou v budoucnu při výchově dětí hodit. Na rozdíl od pěstounů prarodičů, kteří žádným procesem neprocházejí a náhradními rodiči se stávají bez potřebných znalostí a zkušeností. Z pohledu našeho práva jsou na péči o vnoučata pěstouni prarodiče připraveni, aniž by museli svoje schopnosti výchovy prokazovat.

V následující podkapitolách budou stručně popsány jednotlivé formy náhradní rodinné péče.

2.1 Osvojení

Osvojení neboli adopce je nejdokonalejší formou náhradní rodinné péče. Je považováno za nejlepší formu náhradní rodinné péče zejména v případech nezletilých dětí, kdy prakticky neexistuje naděje na návrat do původní biologické rodiny.

Zajímavý pohled na adopci přináší Archerová (2001), která ji vnímá jako odlišnou od narození vlastního dítěte, ale zároveň připouští, že přináší stejnou radost, ale i možné obtíže. Člověk musí vynaložit velké úsilí k orientaci v tom, co je shodné a v čem lze nalézt rozdíl. Nastolení rovnováhy je z pohledu Archerové (2001) obtížný, ale zároveň důležitý úkol, který má velký význam pro zdravé utváření osobnosti dítěte.

Přestože adoptí dítěte vzniká nová rodina se všemi právy a povinnostmi, je do tohoto typu náhradní rodinné péče svěřováno méně dětí než například do pěstounské péče. Hlavním důvodem je skutečnost, že velké množství dětí není tzv. právně volné, to znamená, že jeho biologičtí rodiče s osvojením nesouhlasí a nebyli zbaveni rodičovské odpovědnosti ani práva dát souhlas s osvojením. Zároveň projevují o dítě nějakou formou zájem (zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník, v platném znění).

Osvojení není spojeno s hmotným zabezpečením osvojitelů ze strany státu. Osvojitelé mohou uplatňovat nároky na dávky ve stejném rozsahu jako biologičtí rodiče, pokud splní zákonné podmínky (např. rodičovský příspěvek, přídavek na dítě, příspěvek na bydlení apod.).

Podobným institutem je poručenství a úzce souvisí se zákonným zastoupením nezletilých dětí. Na rozdíl od osvojení, kdy osvojitelem se nemůže stát prarodič, poručenství v případě prarodičů zákon nevylučuje. Podrobněji bude podstata poručenství objasněna v následující podkapitole.

2.2 Poručenství

Poručenství je institut, který byl do právního systému České republiky zanesen zejména s přihlédnutím k situacím, kdy dítě nemá z nejrůznějších důvodů zákonného zástupce. Může se jednat například o situace, kdy se dítě narodí nezletilým rodičům,

rodiče byli zbaveni rodičovské odpovědnosti nebo zemřeli apod. V České republice máme dva druhy poručenství. První druh je poručenství s osobní péčí poručníka o dítě a druhý druh je poručenství bez péče. V následující části bude vymezeno poručenství z pohledu české legislativy.

Poručenství je vymezeno v § 928 a násl. občanského zákoníku. Důvody pro vznik poručenství byly popsány výše. Poručník nabývá pravomoci zákonného zástupce rozhodnutím soudu. Jeho povinností je vykonávat práva rodičů, to znamená zastupovat dítě a spravovat jeho majetek. Poručník může, ale nemusí o dítě osobně pečovat. V případě, že osobně pečuje, náleží poručníkovi hmotné zabezpečení, formou dávek pěstounské péče. Poručník nemá k dítěti vyživovací povinnost. Výkon poručenství podléhá dohledu soudu, kdy poručník podává soudu zprávy v pravidelných intervalech. Poručník je oprávněn dítě zastupovat pouze v běžných záležitostech, v podstatných musí získat souhlas soudu. Podstatné záležitosti jsou vymezeny v § 877 občanského zákoníku.

Poručník podléhá pravidelné kontrole soudu. Je povinen alespoň jednou za půl roku sdělovat soudu informace o osobě svěřeného dítěte o jeho vývoji, předkládat účty o tom, jak hospodaří s majetkem svěřeného dítěte.

Poručenství může zaniknout z mnoha důvodů a není nezbytně nutné rozhodnutí soudu. Poručenství může zaniknout z následujících důvodů: osvojením dítěte, nabytím svéprávnosti dítěte, smrtí poručníka, odvoláním poručníka, rozhodnutím soudu o zproštění poručníka, v případě, že nabude jeden z rodičů poručenství rodičovskou odpovědnost (zákon č. 89/2012, v platném znění).

Po ukončení poručenství je poručník povinen nejpozději do šesti měsíců předložit soudu veškeré dokumenty, které měl z titulu své funkce k dispozici, včetně závěrečné zprávy, která obsahuje závěrečný účet ze správy jmění prováděné poručníkem (Eliáš et al., 2012).

Jak plyne z výše uvedeného poručník vykonává práva rodičů, v případě, kdy je nemohou vykonávat oni sami.

Z výše uvedeného plyne, že poručníkem nezletilého dítěte může být i prarodič. Pokud o dítě osobně pečuje, náleží mu dávky pěstounské péče.

2.3 Svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče

Tento institut je využíván v situaci, kdy se rodiče o dítě nemohou nebo nechťejí starat, a v okruhu dítěte se nenajde osoba příbuzná nebo blízká (dále jen osoba pečující), která má zájem a je ochotna se o dítě starat. Svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče, má vždy přednost před ústavní péčí. Základním předpokladem je, že osoba pečující skýtá záruku řádné péče.

Svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby, než rodiče je legislativně upraveno v Občanském zákoníku č. 89/2012 Sb., v platném znění, konkrétně v § 953–957.

O svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče, rozhoduje soud v opatrovnickém řízení. V rozsudku soud konkrétně vymezí rozsah práv a povinností osob pečujících, vůči dítěti, zároveň určí výživné rodičům. Vymezení rozsahu práv a povinností je nezbytné. Samotná skutečnost, že rodiče o dítě osobně nepečují, je nezbavuje rodičovské odpovědnosti a rodičovských práv. Pečující osoby mohou děti zastupovat pouze v běžných záležitostech, spravovat jmění dítěte a dále dítě zastupovat v situacích, ke kterým je zmocnil soud. V ostatních případech je nutné získat souhlas zákonného zástupce. Pokud zákonný zástupce souhlas dát odmítá, nebo ho není možné najít, může být nahrazen souhlasem soudu (zákon č. 89/2012 Sb., v platném znění).

Osoba pečující nedisponuje pouze právy, ale má konkrétní povinnosti, jako je např. povinnost podporovat sounáležitost dítěte s biologickými rodiči, umožňovat vzájemný kontakt, pokud nebyl soudem omezen apod. (§ 47a zákona č. 359/1999Sb., v platném znění).

Do konce roku 2021 nebylo svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby spojeno s finančním zabezpečením. Od ledna 2022 má osoba pečující nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte. Jedná se o příspěvek, na který měli dosud nárok pouze pěstouni. Podmínky výplaty příspěvku na úhradu potřeb dítěte jsou totožné jako u pěstounů (§ 47f zákona č. 359/1999Sb., v platném znění).

Svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby se velmi podobá pěstounské péči. Do konce roku 2021 nebylo finančně ze strany státu podporováno. V minulosti, pokud rodiče byli schopni platit výživné, mělo svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče, přednost před pěstounskou péčí. Prarodiče byli odkázáni na výživné ze strany rodičů. Nárok měli

za podmínek stanovených zákonem pouze na běžné dávky, které pobírají rodiče. V uvedených rodinách docházelo k razantnímu poklesu příjmů. V mnoha případech, kde biologičtí rodiče výživné nehradili došlo k přeměně v pěstounskou péči.

Téma pěstounské péče bude rozebráno v následující samostatné kapitole.

2.4 Pěstounská péče

Za pěstounskou péčí je považována dle § 47a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně – právní ochraně dětí, v platném znění, péče o dítě, která je poskytována osobou pečující nebo skutečnost, že je fyzická osoba osobou v evidenci.

Smyslem pěstounské péče je umožnit dítěti prožít dětství v rodině, nikoliv v ústavní výchově. Pěstounská péče spadá v České republice do rodinného práva a je zakotvena v občanském zákoníku a v zákoně o sociálně – právní ochraně dětí.

Od 1.1. 2013 byly do zákona o sociálně – právní ochraně dětí přesunuty dávky pěstounské péče, které byly dříve upraveny samostatným zákonem.

Rozhodování o svěření dětí do pěstounské péče náleží soudům v rámci opatrovnických řízení. Konkrétně soudy rozhodují o pěstounské péči dle zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, v platném znění a dle zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, v platném znění.

Ústředním tématem diplomové práce je pěstounská péče, proto je nutné definovat tento pojem, aby si i laik dokázal představit, co tento druh péče ve skutečnosti představuje. Zároveň je třeba nezbytné vysvětlit, jakým způsobem se může stát osoba pěstounem, a co to pro ni znamená.

„Pěstounem je osoba, která pečuje a vychovává dítě, které z nějakého důvodu nemůže být vychováváno ve vlastní rodině“ (Ptáček dle Pazlarová 2016:43).

Lovasová (2006:5) vnímá pěstounskou rodinu jako *„nesmírně důležité společenství, těsně spjaté nejrůznějšími vztahy uvnitř i navenek. Vůči okolnímu světu se podle momentální potřeby otevírá či uzavírá, čímž se stává jakýmsi malým samostatným světem, ...“* Pěstounem se v České republice může stát fyzická osoba, která má trvalé bydliště na území České republiky, skýtá záruku řádné péče a výchovy a se svěřením dítěte do pěstounské péče souhlasí. Dítě může být svěřeno v určitých případech do pěstounské péče

i manželskému páru. O svěření dítěte do pěstounské péče rozhoduje soud v opatrovnickém řízení. Pěstouni, jako vychovatelé, mají možnost zásadním způsobem ovlivnit život dítěte. Je proto žádoucí, aby se v pěstounských rodinách vytvářely a upevňovaly pozitivní vztahy. Vzájemné vztahy v rodině odborníci popisují různým způsobem. Navrátilová (2014) je pojmenovává jako rodinné fungování.

Sobotková (2007) a Bartlettová (1970) vztahy v rodině vysvětlují prostřednictvím konceptu sociálního fungování.

Zcela zásadní význam psychologové přikládají u dětí svěřených do pěstounské péče vztahům s biologickými rodiči, které je nezbytné do budoucna podporovat.

Přestože je pěstounská rodina pro dítě významná, jak vyplývá z výše uvedeného, nevzniká mezi pěstounem a dítětem po právní stránce vztah, jako mezi rodičem a dítětem. Pěstoun je oprávněn zastupovat dítě pouze v běžných záležitostech. Ve významných záležitostech musí získat souhlas zákonných zástupců. V případě, že souhlas zákonných zástupců není možné opatřit, je nezbytné rozhodnutí soudu, který může vyslovit souhlas za rodiče nezletilého dítěte (§ 962-965 zákona č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník, v platném znění).

Z výše uvedeného lze dovodit, že je v zájmu pěstouna spolupracovat s biologickými rodiči v případech, kde je to možné.

V České republice existují v současné době 3 typy pěstounské péče: zprostředkovaná, nezprostředkovaná a pěstounská péče na přechodnou dobu. Zájemci o zprostředkovanou pěstounskou péči musí projít přípravou na přijetí dítěte na rozdíl od nezprostředkovaných pěstounů.

Každý zájemce o zprostředkovanou pěstounskou péči musí splňovat určité předpoklady. Jedním ze zásadních předpokladů je dobrý zdravotní stav, který by neměl žadateli bránit v tom stát se pěstounem a zajišťovat řádnou péči a výchovu svěřeného dítěte. Zdravotní stav posuzuje lékař, který by měl vyhodnotit, zda je žadatel schopen splnit nároky, které na něho klade péče o přijaté dítě na několik let do budoucna (Pazlarová, 2016).

Dalším předpokladem pro pěstounství je způsobilost žadatelů po stránce psychické, kdy se psycholog při posouzení zaměřuje na osobnostní rysy žadatele, jeho aktuální psychický stav, stabilitu rodinného zázemí, výchovné zkušenosti apod.

Příprava zájemců o zprostředkovanou pěstounskou péči, je jednou ze základních podmínek k zprostředkování pěstounské péče. Zákon o sociálně – právní ochraně dětí ukládá zajištění a organizaci přípravy krajským úřadům.

Žadatel o pěstounskou péči musí absolvovat 48 hodin intenzivní přípravy na přijetí dítěte. Žadatelé o pěstounskou péči na přechodnou dobu musí projít odborným školením v rozsahu 72 hodin. Proces přípravy pro žadatele o pěstounskou péči na přechodnou dobu je obsahově přizpůsoben tomuto institutu náhradní rodinné péče. Je zaměřen především na skutečnost, že v budoucnu bude pěstoun pečovat o dítě velmi krátkou dobu. Proces by měl pěstouna naučit se s touto skutečností vyrovnat (Pazlarová, 2016).

Příprava na pěstounství je pro žadatele zcela zásadní. Pod vedením odborníků získávají velké množství důležitých informací a rad, jak se v konkrétních situacích chovat. Samotný proces přípravy na pěstounství není významný pouze pro žadatele o pěstounskou péči, ale i pro profesionály – sociální pracovníky, kterým umožňuje poznat žadatele v různých situacích a tímto způsobem mohou získat ucelený obraz o uchazečích. Vyhodnocení přípravy na přijetí dítěte žadatele o pěstounskou péči, je součástí celkového odborného posouzení pro zprostředkování pěstounské péče.

Nezprostředkovaní pěstouni, přípravou na přijetí dítěte neprocházejí. Nemají tak možnost připravit se na situace, které budou nuceni do budoucna řešit.

Pokud byl v této práci věnován prostor pěstounské péči a přípravě žadatelů na tento typ péče, je nutné v následující podkapitole uvést nejčastější příčiny, které vedou ke svěřování dětí do tohoto typu péče.

2.4.1 Nejčastější příčiny svěřování dítěte do pěstounské péče

V posledních letech probíhá v České republice transformace péče o ohrožené děti. Jedním ze stěžejních cílů je minimalizovat počet dětí v ústavní péči. K realizaci této myšlenky je třeba vytvářet adekvátní formy náhradní rodinné péče. Jednou z alternativ je pěstounská péče, do které jsou děti umísťovány z nejrůznějších důvodů.

Nejčastějšími důvody pro umístění dítěte do pěstounské péče jsou věk a nezralost biologické matky (matka porodí jako nezletilá), náhlé úmrtí rodiče (nemoc, tragická smrt), odebrání dítěte z důvodů nedostatečných rodičovských kompetencí, užívání omamných a psychotropních látek, rodič se nachází ve výkonu trestu. Objektivní

příčinou, kdy rodič nemůže svoji situaci změnit, je závažná psychiatrická diagnóza nebo závažné tělesné postižení, kdy v důsledku této skutečnosti se nemůže o dítě postarat, a to ani v situaci, kdy mu je poskytnuta adekvátní pomoc a podpora. Posledním důvodem, který je v současnosti stále aktuálnější, je opuštění dítěte vlastními rodiči (Hanušová et. al., 2009).

Z výše uvedených příčin jsou děti svěřovány nejenom do pěstounské péče zprostředkované a nezprostředkované, do níž jsou řazeni i pěstouni prarodiče, ale i do dalších forem náhradní rodinné péče. Instituty zprostředkované a nezprostředkované péče budou blíže vysvětleny v následujících podkapitolách.

2.5 Zprostředkovaná pěstounská péče

O zprostředkované pěstounské péči lze hovořit v případě, kdy dochází ke zprostředkování krajským úřadem. Samotný proces zprostředkování pěstounské péče spočívá ve výběru konkrétní vhodné osoby, která se má stát pěstounem určitého dítěte a ve zprostředkování osobního seznámení dítěte s vybraným pěstounem.

Oprávnění provádět proces zprostředkování přiznává zákon pouze orgánům sociálně-právní ochrany dětí uvedeným v § 4 odst. 1 zákona o sociálně – právní ochraně dětí. Po provedení výběru pěstouna vybraný žadatel obdrží „oznámení o vhodnosti“ stát se pěstounem. Oznámení zasílá přímo pěstounovi krajský úřad. Pěstouna dokument opravňuje k seznámení se s vybraným dítětem a zároveň k podání návrhu k soudu na svěření dítěte do předpěstounské péče. Podání návrhu je limitováno 30denní lhůtou ode dne doručení písemného oznámení o vhodnosti. (zákon č. 359/1999Sb., o sociálně – právní ochraně dětí, v platném znění).

Jak již bylo výše uvedeno, jedná s typ péče, kdy je pro pěstouny vybráno dítě krajským úřadem. Z toho lze dovodit, že se jedná o dítě „cizí“, bez vztahu k pěstounům. V následující podkapitole bude vysvětlena podstata pěstounské péče nezprostředkované, do které patří krom jiné i pěstounská péče prarodičů.

2.6 Nezprostředkovaná pěstounská péče

Nezprostředkovaná pěstounská péče v České republice nabírá na významu. Za nezprostředkovanou pěstounskou péči, je považována péče osoby blízké, příbuzné (např. prarodiče, tety, sourozence) anebo, když si dítě vybral sám pěstoun (např. pracovnice

dětského domova apod.) a požádal o svěřeni do své péče. V uvedených případech krajský úřad nezprostředkoval pěstounskou péči. Žadatelé nebyli vedeni v příslušné evidenci krajského úřadu a nedošlo k napárování neznámého dítěte s pěstounem prostřednictvím krajského úřadu.

Nezprostředkovaní pěstouni nemají od 1.1. 2022 nárok na odměnu pěstouna, ale pouze na příspěvek při pěstounské péči. Rozdíl v uvedených dávkách spočívá v tom, že odměna pěstouna je považována za plat, ze které je odváděno zdravotní a sociální pojištění, příspěvek při pěstounské péči je sociální dávka. Pěstoun pobírající příspěvek při pěstounské péči musí pracovat nebo se evidovat na úřadě práce (MPSV, 2021).

Za nezprostředkovanou pěstounskou péči je označována krom jiné i pěstounská péče prarodičů, které bude věnována samostatná kapitola.

Pěstounská péče obecně, zprostředkovaná i nezprostředkovaná, vzniká rozhodnutím soudu a končí nejpozději zletilostí dítěte. Může být zrušena i před zletilostí dítěte, opět pouze rozhodnutím soudu a jen ze závažných důvodů.

Soud musí zrušit pěstounskou péči vždy, pokud návrh na zrušení pěstounské péče podá pěstoun (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně – právní ochraně dětí, v platném znění).

2.7 Pěstounská péče na přechodnou dobu

Posledním specifickým institutem pěstounské péče je pěstounská péče na přechodnou dobu. Tento typ klade velké nároky na osobnost pěstouna, a to z toho důvodu, že je časově striktně omezena. Doba trvání bude blíže specifikována v následujícím textu.

Pěstounská péče na přechodnou dobu je obsažena v § 983 odst. 3 občanského zákoníku a dále podrobněji rozebrána v § 27a zákona o sociálně – právní ochraně dětí. Jedná se o formu zprostředkované pěstounské péče.

Do pěstounské péče na přechodnou dobu může dítě svěřit pouze soud, formou předběžného opatření, a to na návrh orgánu sociálně – právní ochrany dětí v situacích, kdy rodič nemůže o dítě ze závažných důvodů pečovat. Dále pak na dobu nezbytně nutnou k tomu, aby matka mohla dát souhlas s osvojením nebo po dobu, kdy rodič může souhlas s osvojením odvolat. Posledním závažným důvodem je doba do nabytí právní moci rozsudku o tom, že souhlas rodičů s osvojením dítěte není třeba. K podání návrhu na

vydání předběžného opatření, kterým je nezletilé dítě umísťováno do pěstounské péče na přechodnou dobu je ze zákona oprávněn pouze orgán sociálně – právní ochrany dětí. Žádná jiná instituce toto oprávnění ze zákona nemá (MPSV, 2021).

Po vydání usnesení, kterým bylo dítě svěřeno do pěstounské péče na přechodnou dobu, soud ze zákona nejméně jednou za tři měsíce přezkoumává trvání důvodů, za kterých bylo dítě do pěstounské péče svěřeno, přitom intenzivně spolupracuje o příslušným orgánem sociálně – právní ochrany dětí. Do pěstounské péče na přechodnou dobu mohou být děti svěřeny nejdéle po dobu jednoho roku. Ve zcela výjimečných a specifických případech může být do tohoto typu péče svěřeno opakovaně. V těchto případech dochází k prolomení lhůty jednoho roku (zákon č. 359/1999Sb., v platném znění).

Svěřením dítěte do jakéhokoliv typu pěstounské péče nezaniká rodičům vyživovací povinnost, a to ani v případě, že byli rodičovské odpovědnosti zbaveni (zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník, v platném znění).

Institut pěstounské péče na přechodnou dobu je v praxi využíván sociálními pracovníky OSPOD k zajištění okamžité, neodkladné péče v situaci, kdy o děti nemohou pečovat rodiče. Díky existenci pěstounské přechodné péče, nemusejí být děti umísťovány do dětských center (dříve kojeneckých ústavů). Pěstounská péče na přechodnou dobu slouží k tomu, aby si rodiče mohli upravit poměry k návratu dítěte. Pokud není možné očekávat upravení poměrů ze strany rodičů, svěřením dítěte přechodným pěstounům získávají sociální pracovníci OSPOD časový prostor, na zmapování možností další výchovy dítěte v širší rodině, např. u prarodičů.

Ústředním tématem diplomové práce je pěstounská péče prarodičů, proto bude podrobně popsána v následující samostatné kapitole.

3 PĚSTOUNSKÁ PÉČE PRARODIČŮ

Pěstounská péče prarodičů v České republice nabývá stále většího významu. Tento typ péče je zařazen do tzv. nezprostředkované péče. Na téma pěstounské péče bylo v minulosti provedeno několik výzkumů, ze kterých vyplývá, že významné procento dětí je svěřováno do příbuzenské pěstounské péče.

V roce 2017 provedl Institut projektového řízení (2017) rozsáhlou analýzu příbuzenské pěstounské péče. Zdrojem informací byli pracovníci obecních úřadů obce s rozšířenou působností. Z provedené analýzy vyplynul určitý rozpor v pohledu pracovníků na příbuzenskou pěstounskou péči. Tento rozpor spočívá především v tom, že si pracovníci uvědomují existenci problémů, se kterými se příbuzní pěstouni musejí vypořádat, a které se neliší od problémů v běžných rodinách. Na druhou stranu si udržují od tohoto typu péče určitý odstup, protože se domnívají, že je povinností rodiny se o dítě postarat.

Výše uvedený nesoulad vyústil v požadavek na odlišení forem podpory příbuzenské a nepříbuzenské pěstounské péče. Dalším zásadním výstupem z analýzy bylo zjištění, že problémy, se kterými se potýkají příbuzní pěstouni se významně neliší od problémů, které jsou nuceni řešit nepříbuzní pěstouni. Na rozdíl od nepříbuzných pěstounů nejsou příbuzní pěstouni na přijetí dítěte připraveni a ve většině případů jsou vyššího věku. Motivace příbuzných pěstounů k přijetí dítěte bývá jiná, než u nepříbuzných. Často reagují na aktuálně nastalou situaci, kdy řeší problémy vzniklé uvnitř rodiny. Posuzování jejich připravenosti na roli pěstouna je méně intenzivní s ohledem na časovou tíseň.

Z analýzy jednoznačně vyplývá požadavek na změnu systému v oblasti pěstounské péče. Zároveň však je zde zdůrazňováno, že jakékoliv systémové změny je nutné provádět s ohledem na širší kontext problému, vždy je třeba vycházet z potřeb dítěte, nikoliv z potřeb a postojů dospělých. K oddělení příbuzenské pěstounské péče došlo novelou zákona o sociálně – právní ochraně dětí, která nabyla účinnosti dne 1.1.2022.

I přes výše uvedené postoje odborníků, narůstá počet příbuzných pěstounů. Pro lepší představu, jak se mění v posledních letech počet osob pečujících, byla do diplomové práce zařazena tabulka počtu osob pečujících v České republice v letech 2015-2020.

Tabulka č. 1: Počet osob pečujících

	rok 2015	rok 2016	rok 2017	rok 2018	rok 2019	rok 2020
cizí osoba	2805	3066	3108	3226	3213	1359
jiný příbuzný	1633	1636	1786	1766	1858	1897
prarodič	6026	6373	6557	6537	6547	6410

Zdroj: MPSV, 2021

Z výše uvedeného je zřejmé, že je nutné tomuto tématu do budoucna věnovat více pozornosti, neboť příbuzní, zejména prarodiče představují velmi významnou skupinu lidí, kteří mohou napomoci dalšímu snižování počtu dětí umístěných v různých typech zařízení. Pěstounská péče prarodičů přináší nezletilým dětem pozitiva, pro některé děti představuje i určitá rizika. Z tohoto důvodu by měl stát právě těmto rodinám poskytnout adekvátní pomoc, podporu, a to nejenom finanční. Vyčlenění pěstounské péče prarodičů do samostatné kapitoly považuji za zcela zásadní s ohledem na stanovený hlavní cíl a dílčí cíle diplomové práce.

Pěstounská péče prarodičů je specifickým institutem. V České republice se do tohoto typu péče svěřuje velký počet dětí. Jedním z hlavních důvodů je předejít případnému nařízení ústavní výchovy. Významný nárůst pěstounské péče prarodičů je spojován s novelou zákona o sociálně-právní ochraně dětí, platnou od 1.1. 2013. Statistiky uvádějí, že příbuzní pěstouni, tvoří dvě třetiny všech pěstounů, kdy více jak polovina jsou prarodiče (Pazlarová, 2016).

Výše uvedená novela posílila postavení příbuzných v pěstounské péči, a to zejména v tom směru, že příbuzní neprochází procesem zprostředkování, jako nepřibuzní pěstouni. Další významnou změnu zejména v oblasti financování pěstounské péče prarodičů přinesla novela zákona o sociálně – právní ochraně dětí, která nabyla účinnosti od 1.1.2022.

Pěstounů prarodičů se netýká proces, ve kterém jsou posuzovány jejich kompetence pro pěstounství, nemusí se účastnit přípravy před přijetím dítěte (Pazlarová, 2016).

Lze dovodit, že legislativci předpokládali, že příbuzenství je silným argumentem a není důvod k posuzování osobnosti příbuzných a jejich předpokladů k výchově nezletilých dětí. V praxi se však ukazuje, že samotné příbuzenství ještě nezaručuje kvalitní péči a výchovu.

Je nezpochybnitelné, že prarodiče v životě každého dítěte sehrávají významnou roli, která se významně liší, od rodičovské role. Prarodiče jsou v případě svěřeni vnoučat do pěstounské péče stavěni do dvojí, často rozporuplné pozice. Na jedné straně v minulosti fungovali jako pomoc rodičům při hlídání dětí a později jsou společností v některých případech nuceni do role vychovatelů a pečovatелů, bez ohledu na tu skutečnost, že jednou již výchovu nezvládli, a to v případě svých vlastních dětí (Rogge, 2007)

Ve výše uvedených rodinách stojí nezřídka v pozadí spory, zejména se jedná o vztahové konflikty mezi prarodiči a rodiči nezletilých dětí. Není výjimkou, že do těchto sporů jsou přímo nebo nepřímo vtahovány nezletilé děti, respektive vnoučata. Velmi často tímto způsobem dospělí členové rodiny usilují o loajalitu dětí, tím, že ostatní osočují. Následně dochází k tomu, že svým jednáním ztrácejí svoji vlastní vážnost a důstojnost. Rodina se stává statickým systémem, který neumožňuje dítěti rozvoj osobnosti (Rogge, 2007).

Spory v rodinách, kde byly děti svěřeny do pěstounské péče prarodičů nejsou ojedinělé. Prarodiče si v některých případech nepřipouští svoje selhání při výchově vlastních dětí. V těchto případech je nezbytný zásah ze strany sociálních pracovníků ve formě podpory a pomoci.

Prarodiče, kteří nedokázali zdárně vychovat svoje vlastní děti, bývají velmi urputní. Snaží se prostřednictvím vnoučat naplnit svá přání a očekávání, tím zatěžují vztah mezi sebou navzájem. Odborníci se shodují na tom, že vedle rodičovských kompetencí by mělo být u pěstounů obecně zkoumáno jejich minulé chování, neboť minulost predikuje jejich chování v budoucnosti (Pazlarová, 2016).

Při svěřování nezletilého dítěte do pěstounské péče prarodičů k ničemu takovému nedochází, nejedná se totiž o tzv. zprostředkovanou péči. V praxi byly zaznamenány případy, kdy v důsledku svěřeni dítěte do pěstounské péče prarodičů došlo k velmi zásadnímu narušení vztahů v rámci širší rodiny.

3.1 Přístupy pěstouna prarodiče k dítěti a k rodičům

Při práci s pěstouny prarodiči musí odborníci z řad pomáhajících organizací klást důraz na upravení vzájemných vztahů v rodině. Důležité je ze strany pomáhající profesionálů reflektovat přístupy pěstounů prarodičů k rodičům.

Přístupem pěstounů prarodičů k biologickým rodičům se ve svých publikacích zabývali Gabriel a Novák (2008). Dle uvedených autorů specifický přístup prarodičů, je předurčen jejich společnou historií s biologickými rodiči. Vzájemných vztah je silně emocionální, tato skutečnost má za následek, proč prarodiče pěstouni reagují na vlastní děti – rodiče vnoučat, různými způsoby.

Jednou z možných reakcí prarodičů pěstounů je bránění kontaktů rodiče se svěřeným dítětem, a to i za situace, kdy odborníci kontakt doporučují, vnímají ho pro život dítěte jako zásadní a dítě si ho přeje. Důvodem pro popisované jednání pěstounů prarodičů může být obava z reakce dítěte na nastalou situaci. Dalším důvodem pěstounů prarodičů může být snaha ochránit dítě.

V praxi se sociální pracovníci často setkávají s protikladným chováním pěstounů prarodičů v situacích, kdy svěřené dítě nutí do setkání s biologickým rodičem, a to i tehdy, když dítě kontakt odmítá. Svým přístupem chrání vlastní děti a zcela vědomě ignorují jejich dosavadní jednání a chování. Poškozují tak svěřené dítě, u kterého se může objevit pocit viny.

V konečném důsledku dochází k zcela opačnému efektu, místo sbližování dítěte s rodičem, dochází k prohlubování odcizení (Gabriel, Novák, 2008).

Za zcela zásadní problém považují odborníci, když téma rodičů pěstouni prarodiče tabuizují. Důvodem jejich chování bývá skutečnost, že se ještě s nastalou situací nevyrovnali. Existují i případy, kdy se obávají ztráty dítěte. Svým postojem a chováním mnohdy traumatizují svěřené dítě, které nerozumí tomu, proč se o něho vlastní rodiče nestarají. Dítě se pak v důsledku jejich chování nedokáže vyrovnat se svojí minulostí adekvátním způsobem.

V případě, že pěstouni prarodiče negativně hovoří o biologických rodičích, mohou tím nepřímou způsobit, že se u dítěte prohloubí porucha vlastní identity, rozvine se u něho negativní sebepojetí (Hanušová et. al., 2009).

Z výše uvedeného vyplývá, že na vztahu prarodičů k rodičům svěřených dětí je třeba neustále pracovat. Pokud by sociální pracovníci na tuto potřebu rezignovali, mohlo by být dítě vystaveno neadekvátnímu tlaku a v důsledku této skutečnosti by mohlo dojít k jeho nezvratnému poškození.

3.2 Rizika pěstounské péče prarodičů

Každé dítě přijaté do pěstounské péče je poznamenáno svým osudem. Proto je třeba, aby pěstouni byli dobře proškoleni a připraveni na tuto roli. V případě pěstounské péče prarodičů k žádnému proškolení nedochází. Není výjimkou, že dosavadní život přijatého dítěte, ovlivňuje pěstouna při jeho výchově. Z tohoto důvodu mohou pěstouni pro dítě představovat nejen pozitivní, ale i rizika.

Chování a přístupy pěstounů prarodičů mohou pro svěřené děti představovat určité riziko. Riziko lze dle Krebse charakterizovat jako „sociální událost nebo příhodu, která je právu známá a s níž právo spojuje vznik, změnu či zánik práv a povinností s jejichž pomocí lze tíživé životní situaci způsobené takovou událostí předejít, zmírnit ji nebo překonat“ (Krebs in Matoušek, 2013:234).

Definice Krebse byla vybrána zcela záměrně, protože velmi dobře vystihuje rizika, která může představovat pěstounská péče prarodičů.

Matějček et al. (1999) vnímá jako jedno ze zásadních rizik shovívavost prarodičů k chování svěřených dětí, kdy prarodiče mívají tendenci tolerovat nepřijatelné chování vnoučat, jak k vlastní osobě, tak ke svému okolí. Nevnímají potřebu situaci řešit, odmítají nabízenou odbornou pomoc.

Stejně tak hodnotí ochotu spolupráce pěstounů prarodičů i další odborníci Hong et. al (2011).

Pazlarová (2016) identifikovala níže uvedená rizika na straně pěstounů prarodičů.

Riziko přílišného ochranného přístupu, kdy pěstouni dítě litují, snaží se mu vše vynahradiť, v důsledku této skutečnosti ho rozmazlují a tolerují chování, které by např. svým vlastním dětem nikdy netolerovali. Toto chování pěstounů se objevuje především u dětí velmi útlého věku.

Dalším identifikovaným rizikem je nevhodný výběr pěstounů ke konkrétnímu dítěti, kdy někteří pěstouni přeceňují svoje schopnosti, nebo další dítě do rodiny nepřijmou jejich vlastní děti. Následně dochází k narušení dobře utvořených vztahů v rámci rodiny. Odborníci mají za prokázané, že pokud děti nevyrůstají společně od dětství, nedochází u nich k vytvoření typicky sourozeneckého vztahu a v období dospívání může v rodině dojít k problémům souvisejícím se vznikem intimních vztahů mezi dětmi vlastními a přijatými.

Riziko pro nově vznikající rodiny může představovat i nerovný přístup pěstounů prarodičů k dětem svěřeným a k ostatním vnoučatům, která vychovávají jejich vlastní rodiče. Nezřídka mají pěstouni tendenci dělat rozdíly mezi dětmi i materiální. Přijaté děti dostávají více dárků apod.

Při výchově dětí si pěstouni musí stále uvědomovat, že jejich role je nahradit nefunkční rodiče, nikoliv prarodiče (Matějček et al., 2002).

S přejímáním role rodičů na místo prarodičů se u pěstounů setkávají v praxi sociální pracovníci orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Již při podávání žádostí o pěstounskou péči, kdy tito deklarují potřebu saturace nenaplnění potřeb prostřednictvím vlastních dětí.

Přestože si pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí výše uvedená rizika a v některých případech i nevhodnost prostředí u prarodičů uvědomují, legislativa jim nedává jinou možnost než nakonec nechat svěřit dítěte do jejich péče, neboť péče příbuzných, má přednost před ostatními formami náhradní rodinné péče (Pazlarová, 2016).

V konečném důsledku si jsou sociální pracovníci OSPOD vědomi, že pěstounská péče prarodičů přes všechno výše uvedené, je pro většinu dětí k jejich prospěchu, protože nedochází k zpretrhání vazeb vlastní rodiny.

3.3 Výhody pěstounské péče prarodičů

Pro život každého dítěte jsou velmi důležité vztahy v rámci nukleární rodiny. V případě, že se o dítě nemohou starat vlastní biologičtí rodiče, je vhodné jeho umístění do rodin osob blízkých nebo k prarodičům.

Jednoznačnou výhodou umístění dítěte k prarodičům je znalost osob a prostředí. Tato skutečnost má vliv na rychlejší adaptaci dítěte na novou situaci. Zároveň jsou ve většině případů mezi jednotlivými členy domácnosti navázány citové vazby. Dítě, zejména pokud je staršího věku si dokáže představit, co ho čeká, jaké prarodiče vyznávají hodnoty, jaký mají životní styl.

Pazlarová (2016) identifikovala další výhodu v neformálním přístupu k dítěti, pokud nejsou v rodině narušeny vzájemné vztahy. Prarodiče znají prostředí, ze kterého dítě pochází, zpravidla jsou si velmi dobře vědomi důvodů, proč nemůže dítě vyrůstat u svých rodičů. Dokáží se lépe adaptovat na danou situaci, případný kontakt s biologickými rodiči za výše uvedených předpokladů, pro ně nepředstavuje stres.

Pěstounská péče prarodičů nepřináší výhody pouze dítěti, ale také soudu a pracovníkům orgánu sociálně – právní ochrany dětí. Pro pracovníky se jedná o velmi rychlé řešení mnohdy akutní situace. Na druhou stranu si uvědomují, že s rodinou budou muset i nadále intenzivně pracovat a proniknout zejména do uzavřených rodin, pro ně bude velmi náročné

V příbuzenské pěstounské péči je pro práci sociálního pracovníka zcela zásadní, aby si udržel odstup a nadhled na situaci dítěte. Vymezil všem členům svou roli a nepřijímal za svůj, pohled rodiny na vzniklý problém. Nejúčinnější pomocí pracovníka pro rodinu je, pokud se mu podaří přesvědčit jednotlivé členy, že oni mohou být nejlepším zdrojem pomoci a řešení nastalé situace (Matoušek a Pazlarová, 2014).

Jak bylo popsáno výše, pěstounská péče prarodičů je pro děti výhodou, protože vědí, v jakém prostředí budou vyrůstat. Na druhou stranu klade značné nároky na samotné sociální pracovníky, kteří s uvedenými rodinami pracují.

Pokud je v diplomové práci hovořeno o pěstounech, je nezbytné se zabývat jejich hmotným zabezpečením ze strany státu. Finanční zajištění rodin bude věnována následující podkapitola.

3.4 Hmotné zabezpečení pěstounů

Novelou zákona o sociálně-právní ochraně dětí, která nabyla účinnosti dne 1.1. 2022 se zásadním způsobem mění hmotné zabezpečení pěstounů a dětí svěřených do pěstounské péče. Poprvé dochází v oblasti financování tohoto institutu k rozdílu mezi zprostředkovanou pěstounskou péčí a nezprostředkovanou pěstounskou péčí. Finanční podpora zprostředkované a nezprostředkované péče je odlišena. Zásadním rozdílem však je ta skutečnost, že zprostředkovaní pěstouni pobírají odměnu pěstouna, která je platem. Nevzniká jim povinnost pracovat. Na rozdíl od nezprostředkovaných pěstounů, kam patří pěstouni prarodiče se odměna pěstouna přeměnila na příspěvek při pěstounské péči, který není platem. Prarodiče, kteří nejsou starobními nebo invalidními důchodci, musí nově začít pracovat. Pro některé to představuje zcela zásadní problém.

Dávky pěstounské péče pro pěstouny a okruh oprávněných osob jsou vymezeny v §47e až §47z zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Jedná se o následující dávky: odměna pěstouna – náleží zprostředkovaným pěstounům a pěstounů na přechodnou dobu,

příspěvek při pěstounské péči (náleží od 1.1. 2022 nezprostředkovaným pěstounům), příspěvek na úhradu potřeb dítěte, příspěvek při převzetí dítěte, příspěvek na zakoupení motorového vozidla, který se týká se pouze pěstounů s více jak 3 svěřenými dětmi.

3.4.1 Finanční zajištění zprostředkovaných pěstounů

Za zprostředkované pěstouny jsou považováni ti, kterým byla pěstounská péče zprostředkována krajským úřadem, jak již bylo vysvětleno výše. Zprostředkovaní pěstouni mají po předložení potřebných dokladů nárok na odměnu pěstouna. Odměna pěstouna nahrazuje plat, jsou z ní prováděny odvody na zdravotní a sociální pojištění. U zprostředkované pěstounské péče je výše odměny vázána na koeficient minimální mzdy v závislosti na počtu svěřených dětí a případného zdravotního znevýhodnění viz následující tabulka.

Tabulka č. 2: Přehled výše odměn zprostředkovaného pěstouna

1 dítě	1 dítě v 1.st. závislosti	2 děti	3 děti	1 dítě v 2.-4. st. závislosti	každé další dítě
1,0 MM 16 200 Kč	1,2 x MM 19 440 Kč	1,5 MM 24 300 Kč	2,0 x MM 32 400 Kč	2,0 x MM 32 400 Kč	+ 0,5x MM + 0,7x MM ve 3. nebo 4 st. Závislosti

Zdroj: Úřad práce, 2021

3.4.2 Finanční zajištění nezprostředkovaných pěstounů

U nezprostředkované pěstounské péče je nezbytné rozlišovat mezi pěstouny a pěstouny prarodiči. Nezprostředkovaní pěstouni pobírají jinou výši příspěvku při pěstounské péči než pěstouni prarodiče. Na rozdíl u zprostředkované péče není příspěvek pěstounské péče vázán na minimální mzdu, ale na životní minimum.

V níže uvedené tabulce jsou uvedeny výše příspěvku při pěstounské péči nezprostředkovaných pěstounů, kterými jsou tety, strýcové, zletilí sourozenci a osoby blízké.

Tabulka č. 3: Přehled výše příspěvku při pěstounské péči

1 dítě	1 dítě v 1.st. závislosti	2 děti	3 děti	1 dítě v 2.-4. závislosti	každé další dítě
2,3 x ŽM 8 878 Kč	2,3 x ŽM 8 878 Kč	2,3 x ŽM x 2 17 756 Kč	2,3 x ŽM x 3 26 634 Kč	5,5 x ŽM 21 230 Kč	+ 2,3 x ŽM + 5,5 x ŽM ve 3. nebo 4 st. závislosti

Zdroj: Úřad práce, 2021

Pěstounská péče prarodičů doznává novelou zákona o sociálně-právní ochraně dětí zásadních změn zejména v oblasti financování. Jak vyplývá z tabulky výše koeficient u nezprostředkovaných pěstounů, kteří nejsou prarodiči dítěte je 2,3. U prarodičů viz. tabulka č. 4 je koeficient pouze 1,8. Zákonnodárci při úvaze nad výší koeficientu a následně celé výše příspěvku zohlednili skutečnost, že prarodiče mají subsidiární vyživovací povinnost za rodiče vůči vlastním vnoučatům. Pro snazší představu je výše příspěvku uvedena v následující tabulce.

Tabulka č. 4: Přehled výše příspěvku při pěstounské péči prarodiče

1 dítě	1 dítě v 1.st. závislosti	2 děti	3 děti	1 dítě v 2.-4. závislosti	každé další dítě
1,8 x ŽM 6 948 Kč	1,8 x ŽM 6 948 Kč	1,8 x ŽM x 2 13 896 Kč	1,8 x ŽM x 3 20 844 Kč	5,5 x ŽM 21 230 Kč	+ 1,8 x ŽM + 5,5 x ŽM ve 3. nebo 4 st. závislosti

Zdroj: Úřad práce, 2021

3.4.3 Příspěvek na úhradu potřeb dítěte

Jedná se o opakovanou dávku, jejímž prostřednictvím pomáhá stát hradit výdaje pěstounům spojené s přímou péčí o dítě. Dávku mohou pěstouni využít na nákup školních pomůcek, oblečení apod. Dávka náleží každému nezaopatřenému dítěti svěřenému do pěstounské péče, pěstounské péče na přechodnou dobu, poručenství, pokud jsou splněny podmínky nároku. Nezletilé dítě musí být nezaopatřené. Nezaopatřenost dítěte je posuzována podle zákona o státní sociální podpoře. Od 1.1. 2022 nově i nezaopatřenému dítěti svěřenému do péče jiné fyzické osoby než rodiče. Nárok na výplatu příspěvku na

úhradu potřeb nevzniká, pokud je dítě poživitelem sirotčího důchodu, jehož částka přesahuje částku, kterou by dítě pobíralo jako příspěvek na úhradu potřeb nebo v případě, že bylo rodičům stanoveno výživné přesahující tuto částku. Podmínky nároku na výplatu dávky jsou podrobně upraveny v § 47f zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění.

Výše příspěvku činí za kalendářní měsíc:

4 950 Kč pro dítě ve věku do 6 let,

6 105 Kč pro dítě ve věku od 6 do 12 let,

6 985 Kč pro dítě ve věku od 12 do 18 let

7 260 Kč pro dítě ve věku od 18 do 26 let.

V případě dítěte, které je osobou závislou na pomoci jiné osoby dle zákona o sociálních službách, dochází u příspěvku na úhradu potřeb dítěte k jeho navýšení.

3.4.4 Jednorázové dávky

Mezi jednorázové dávky péstounské péče patří příspěvek při převzetí dítěte. O uvedený příspěvek mohou požádat osoby pečující pouze jednou, to se netýká přechodných pěstounů.

Dle § 47l zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění, výše příspěvku činí u dítěte do 6 let 8 000 Kč, u dítěte od 6 do 12 let částku 9 000 Kč, u dítěte od 12 do 18 let se jedná o částku 10.000 Kč.

Jak již bylo výše řečeno, příspěvek při převzetí dítěte mohou opakovaně pobírat pouze přechodní pěstouni. V součtu nesmí tyto příspěvky přesáhnout částku 40 000 Kč v posledních 12 měsících.

Další jednorázovou dávkou je příspěvek na zakoupení motorového vozidla, který je podrobně upraven § 47m zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění. Na tuto dávku má nárok osob pečující, která má svěřeny v péstounské péči alespoň 3 děti. Výše příspěvku na nákup vozidla činí 70% pořizovací ceny vozidla nebo prokázaných nákladů na opravy, nejvýše částku 100 000 Kč, přičemž tato částka v součtu nesmí přesáhnout částku 200 000 Kč v posledních 10 letech před podáním žádosti.

Z výše uvedeného vyplývá, že pěstounská péče je státem podporována. Od ledna 2022 došlo k zásadní změně ve financování především ve změně statusu dávky odměny pěstouna. Jakým způsobem do budoucna a zda vůbec, ovlivní tato změna ochotu prarodičů zajišťovat výchovu svých vnoučat, nelze v tuto chvíli předvídat.

V předcházejících kapitolách teoretické části byly zmiňovány instituce, které nějakým způsobem zasahují do náhradní rodinné péče, jejíž součástí je pěstounská péče prarodičů. Z tohoto důvodu je nutné vysvětlit jejich role v uvedeném systému.

4. INSTITUTE V PĚSTOUNSKÉ PÉČI

V oblasti náhradní rodinné péče působí v České republice různé instituce. Patří mezi ně zejména: soudy, krajské úřady, obecní úřady obce s rozšířenou působností, jako orgány sociálně – právní ochrany dětí, úřady práce, nevládní neziskové organizace. Každá instituce má v systému svoji specifickou a nenahraditelnou roli. V této kapitole bude krom jiné podrobněji nastíněna funkce orgánu sociálně-právní ochrany dětí a nevládních neziskových organizací, které v pěstounské péči doprovázejí pěstouny. Tyto dvě instituce jsou upřednostněny z toho důvodu, že velmi úzce souvisí s hlavním cílem a dílčími cíli této práce, neboť výzkumné šetření bude zaměřeno směrem k sociálním pracovníkům OSPOD a neziskových, doprovázejících organizací.

4.1 Soud

Soud je státní nezávislou institucí vykonávající soudní moc. Pokud jde o náhradní rodinnou péči rozhoduje samosoudce v opatrovnickém řízení. Opatrovnická řízení soudů nejsou v České republice zpoplatněna.

V rámci náhradní rodinné péče soud rozhoduje zejména o osvojení, pěstounské péči, pěstounské péči na přechodnou dobu a svěřením dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče. Vzhledem k tomu, že v uvedených případech může dojít ke kolizi zájmů mezi rodiči, musí být dítě zastoupeno dle § 943 zákona č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník, v platném znění, tzv. kolizním opatrovníkem jmenovaným soudem.

V České republice je dítě zastoupeno zpravidla pracovníkem orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Soudy v oblasti náhradní rodinné péče nerozhodují pouze o tom, do jakého typu péče bude dítě svěřeno, zároveň rozhodují o právech a povinnostech osob pečujících. Rodiče automaticky svěřením dítěte do náhradní rodinné péče kromě osvojení neztrácejí rodičovská práva, proto je třeba potřebná oprávnění osob pečujících upravit rozhodnutím soudu. Soud je jedinou institucí, která může zrušit svěřením dítěte do některé z forem náhradní rodinné péče v době jeho nezletilosti (zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník, v platném znění).

4.2 Krajské úřady

Krajské úřady zaujímají v náhradní rodinné péči nenahraditelnou roli. V první řadě zajišťují odbornou přípravu žadatelů o osvojení a pěstounskou péči viz. Příprava na pěstounství. Jedním z úkolů krajských úřadů v oblasti náhradní rodinné péče je zprostředkování pěstounské péče a osvojení. K tomuto účelu krajský úřad vede evidenci dětí vhodných do náhradní rodinné péče a evidenci žadatelů vhodných stát se pěstouny, nebo osvojiteli.

Další důležitou úlohou krajského úřadu je vyhledávání vhodných žadatelů o náhradní rodinnou péči pro děti vhodné do náhradní rodinné péče, dále dle § 24 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně – právní ochraně dětí, v platném znění, vydávají tzv. „oznámení o vhodnosti“, které umožňuje žadateli seznámení s dítětem.

Krajskému úřadu zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně, v platném znění, děti přiznává oprávnění vydávat pověření k výkonu sociálně – právní ochrany dětí organizacím, kterým tento status není přiznán zákonem. V oblasti náhradní rodinné péče se jedná o vydávání pověření nevládním neziskovým organizacím, které na základě vydaného pověření mohou doprovázet pěstouny, poskytovat v rodinách sociálně-aktivizační službu apod.

4.3 Pověřené obecní úřady obce s rozšířenou působností

Pověřené obecní úřady obce s rozšířenou působností vystupují v systému náhradní rodinné péče jako orgány sociálně – právní ochrany dětí. Obecní úřady obce s rozšířenou povinností vyhledávají děti vhodné do osvojení nebo pěstounské péče a fyzické osoby vhodné stát se osvojiteli. Vedou spisovou dokumentaci o dítěti pro účely zprostředkování náhradní rodinné péče na základě podrobného vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny a na základě individuálního plánu ochrany dítěte. Povinností obecního úřadu obce s rozšířenou působností je pravidelné přehodnocování situace dítěte, jeho rodiny a následná aktualizace individuálního plánu ochrany dítěte (§21 zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění).

Dalším významným úkolem orgánu sociálně-právní ochrany dětí je ověřovat v době, kdy došlo ke svěření dítěte rozhodnutím soudu do péče před osvojením nebo do předpěstounské péče, zda nedošlo k podstatným změnám na straně biologických rodičů

nebo osob blízkých. Zda tyto osoby nejsou schopny nebo ochotny převzít dítě zpět do své péče.

Pověřené obecní úřady obce s rozšířenou působností podávají soudy návrhy na svěření dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu, na zrušení pěstounské péče, na odvolání poručníka, na zbavení rodiče práva dát souhlas k osvojení nebo dalších povinností a práv osobního charakteru, v případě, že byli rodiče zbaveni rodičovské odpovědnosti. Uvedený úřad je oprávněn na základě žádosti osoby pečující vydat pro účely dávek pěstounské péče, uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče potřebná vyjádření. U dohod se konkrétně jedná o souhlas s uzavřením dohody.

Pověřené obecní úřady obcí s rozšířenou působností se v oblasti pěstounské péče mohou dostávat do dvojí role. Jednou z rolí je výkon sociálně – právní ochrany dětí v uvedených rodinách a jejich kontrola a zároveň mohou plnit funkci doprovázející organizace za podmínek uvedených v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí. V praxi to znamená, že jsou povinny nejméně jednou za tři měsíce navštívit dítě svěřeno do pěstounské péče v prvním půl roce od jeho svěření a následně pak nejméně jednou za 6 měsíců, vždy s ohledem na zájmy a potřeby dítěte (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně – právní ochraně dětí, v platném znění).

Zákon o sociálně – právní ochraně dětí přiznává OSPOD jedinečnou funkci, kterou je vyhodnocování a pravidelné přehodnocování situace dítěte a jeho rodiny. Jedná se o náročný proces, jehož výsledkem je individuální plán ochrany dítěte (dále jen IPOD). Většina úřadů vyhodnocuje prostřednictvím vyhodnocovacího formuláře, ve kterém jsou uvedeny oblasti, na které je třeba se zaměřit. Důraz na vyhodnocování situace rodiny a dítěte kladou i Matoušek a Pazlarová (2014) a snaží se, aby pracovníci v pomáhajících profesích našli ve vyhodnocování smysl pro svou práci.

S vědomím dvojí role se pověřené obecní úřady obce s rozšířenou působností snaží dohody s pěstouny neuzavírat a tuto roli přenechat neziskovým organizacím. Existují však případy, kdy pěstouni odmítají uzavřít dohodu o výkonu pěstounské péče (o doprovázení) s jinou organizací, než je úřad. Bývá to velmi často v případech, kdy se péče jiné fyzické osoby změnila na péči pěstounskou. Osoby pečující jsou již zvyklé na návštěvu pracovníka OSPOD, jeho postupy jsou pro ně předvídatelné, z návštěv pracovníků jiné organizace mají obavu.

Z výše uvedeného vyplývá, že sociální pracovník OSPOD vystupuje ve dvojí roli a často sám v sobě řeší určitá dilemata, v praxi i přes tuto skutečnost dává přednost umístění dítěte do pěstounské péče prarodičů, pokud o něho nemohou pečovat vlastní rodiče. Často pod tíhou času, s vědomím toho, že prarodiče se nemohou na příchod vnoučete adekvátně připravit.

4.4 Nevládní neziskové organizace

Nevládní neziskové organizace působí v oblasti náhradní rodinné péče na základě pověření vydaného krajským úřadem. Konkrétní činnosti, ke kterým může nezisková organizace obdržet pověření jsou vymezeny § 48 odst. 2 zákona o sociálně – právní ochraně dětí. S ohledem na téma diplomové práce bude uveden pouze výčet vztahující se k pěstounské péči. Financování neziskových organizací v souvislosti s doprovázením osob je hrazeno státem, formou příspěvku na výkon pěstounské péče.

Od 1.1. 2022 činí dle § 47d odst. 2 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně – právní ochraně dětí, v platném znění, výše příspěvku 54.000Kč za kalendářní rok na jednu doprovázenou rodinu. Rozhodování o přiznání státního příspěvku na výkon pěstounské péče spadá do kompetence úřadu práce.

Neziskové organizace jsou oprávněny uzavírat dohody o výkonu pěstounské péče, převzít zajišťování přípravy žadatelů o zprostředkování pěstounské péče nebo osvojení, poskytovat osobě pečující, se kterou uzavřely dohodu výchovnou a poradenskou péči, sledovat výkon pěstounské péče, pokud o to osoba pečující požádá stává se z oprávnění povinnost tuto péči poskytnout.

Stěžejní činností neziskových organizací v kontextu pěstounské péče je doprovázení. Jedná se o proces, jehož hlavní cíle vedou k zajištění bezpečného a podnětného prostředí pro dítě umístěné do pěstounské péče, poskytování vhodné podpory a pomoci pěstounům, zjišťování potřeb pěstounů a pravidelné revizi poskytované péče, ke kontrole výkonu pěstounské péče (Náhradní rodina, 2015).

Při své činnosti neziskové organizace úzce spolupracují s OSPOD. Spolupráce uvedených institucí je pro další život pěstounských rodin zcela zásadní. Neziskové organizace pěstounské rodiny doprovází, OSPOD vyhodnocuje situaci dítěte a rodiny,

provádí v rodinách kontrolu. Obě instituce by však měly poskytovat pěstounským rodinám adekvátní podporu a pomoc.

Z výše uvedeného vyplývá, že doprovázení, které představuje hlavní činnost v pěstounských rodinách, podporuje pěstouny v jejich každodenním životě.

Praxe ukazuje, že zásadní roli v doprovázení sehraje osobnost sociálního pracovníka, jehož úlohou je podpora pěstouna, ale zároveň i kontrola. Mezi pracovníkem a pěstounem by měl vzniknout vztah vzájemné důvěry a pochopení, jen za tohoto předpokladu lze úspěšně pěstounskou péči realizovat. Pokud se vztah důvěry nepodaří vybudovat, je prakticky nemožné s rodinou pracovat. To je jedním z důvodů, proč se organizace snaží vytvořit stabilní tým pracovníků, kteří v organizaci doprovázejí pěstouny.

SHRNUTÍ TEORETICKÉ ČÁSTI

Hlavním tématem diplomové práce je pěstounská péče prarodičů. Aktuálně platná legislativní úprava v oblasti náhradní rodinné péče v České republice upřednostňuje náhradní rodinnou péči vykonávanou příbuznými z důvodu zachování původních rodinných vazeb. Z uvedených důvodů byly do teoretické části diplomové práce zařazeny 4 hlavní kapitoly, které byly rozděleny do menších celků, podkapitol. Jednotlivé kapitoly tvoří podklad pro možnost naplnění hlavního cíle a jednotlivých dílčích cílů.

První kapitola je věnována rodině jako instituci. Jsou v ní vysvětleny základní pojmy jako je rodina, rodičovské kompetence, funkce rodiny, typy rodin, potřeby dětí a psychická deprivace. Důležitou podkapitolu tvoří vztahová vazba, jejíž význam je nezanedbatelný pro další optimální vývoj každého člověka. Zařazení této kapitoly je žádoucí, pro pochopení příčin, proč nemohou všechny děti vyrůstat se svými biologickými rodiči a jsou umísťovány do pěstounské péče prarodičů.

Ve druhé kapitole je stručně nastíněn systém náhradní rodinné péče v České republice, podrobněji je rozpracováno téma pěstounské péče. V podkapitole týkající se pěstounské péče jsou vysvětleny základní pojmy jako je pěstoun, pěstounská rodina. Následuje objasnění, jak se může člověk stát pěstounem, nejčastější příčiny, proč jsou děti svěřovány do tohoto typu náhradní rodinné péče. Je zde vysvětlen rozdíl mezi zprostředkovanou a nezprostředkovanou pěstounskou péčí. Tyto dva typy je nutné v současné době rozlišovat v návaznosti na finanční zabezpečení pěstounů. Samostatná podkapitola je věnována pěstounské péči prarodičů, která bude stěžejním zájmem pro praktickou část diplomové práce. Pro lepší ilustraci je v teoretické části uvedena tabulka osob pečujících, ze které je zřejmá převaha pěstounů prarodičů v České republice v letech 2015-2020. V teoretické části diplomové práce jsou dále vysvětleny výhody a rizika svěřování dětí do pěstounské péče prarodičů, přístupy pěstounů nejen ke svěřenému dítěti, ale i k jeho biologickým rodičům. S ohledem na rozsáhlou novelu zákona o sociálně-právní ochraně dětí účinnou od 1.1. 2022 byla do diplomové práce zařazena podkapitola, která je věnována hmotnému zabezpečení pěstounů. V oblasti pěstounské péče obsahuje zcela zásadní změnu ve financování zprostředkovaných pěstounů a nezprostředkovaných pěstounů, kterými jsou prarodiče.

Čtvrtá kapitola je věnována rolím jednotlivých institucí působícím v pěstounské péči. Podrobněji přibližuje roli pověřených obecních úřadů obce s rozšířenou působností (OSPOD) a nevládních neziskových organizací (doprovázejících organizací). Jedná se o instituce, které zaujímají nenahraditelné místo v systému pěstounské péče.

Z obsahu teoretické části diplomové práce je zřejmé, že pěstounská péče prarodičů je jedním z důležitých institutů náhradní rodinné péče. Od ledna roku 2022 dochází k zásadním změnám v oblasti pěstounské péče prarodičů zejména pokud jde o finanční zajištění. Do konce roku 2021 byla pěstounská péče prarodičů lépe finančně ohodnocena na rozdíl od současné doby, odměna pěstouna byla platem, pěstoun prarodič nemusel pracovat. Tyto „výhody“ novelou zákona o sociálně-právní ochraně dětí pěstouni prarodiče ztrácí. Logicky přichází do úvahy, zda za této situace budou i nadále prarodiče vstřícní k převzetí péče o svá vnoučata v případě, kdy se o ně rodiče z objektivních důvodů nemohou nebo nechtějí starat.

III. PRAKTICKÁ ČÁST

5 METODOLOGIE VÝZKUMU

Jak již bylo v teoretické části řečeno pěstounská péče prarodičů představuje speciální institut a zaslouží si zvláštní pozornost ze strany státu. Všechny zainteresované instituce mají svoje zvláštní místo v systému. Je nezbytné, aby tyto instituce spolu vzájemně dobře komunikovaly a spolupracovaly ve společném zájmu, kterým je adekvátní pomoc a podpora pěstounů, v našem případě pěstounů prarodičů.

Praktická část diplomové práce je zaměřena na jednotlivé etapy provedeného výzkumu. Je zde popsán průběh a organizace výzkumu, zvolená výzkumná strategie a metoda zpracování informací, volba výzkumného souboru včetně popsání možných etických rizik. V této části je prezentován hlavní cíl výzkumu, který je rozdělen do tří dílčích cílů. Naplnění dílčích cílů bude zjišťováno prostřednictvím jejich transformace do tazatelských otázek.

5.1 Hlavní výzkumný cíl, dílčí cíle

Hlavním cílem práce je zjistit, jak vnímají v praxi pěstounskou péči prarodičů sociální pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí a sociální pracovníci doprovázejících organizací.

K naplnění hlavního cíle výzkumu byly stanoveny tři dílčí cíle. Poslední dílčí cíl zdánlivě s tématem nemusí přímo souviset, do výzkumu byl zařazen na přání institucí zapojených do výzkumu a na žádost pracovníků krajského úřadu. Na území města Pardubic působí velké množství sociálních služeb poskytujících podporu a pomoc pěstounům, ne všechny sociální služby pro pěstouny jsou OSPOD a doprovázejícím organizacemi využívány. Osobně vnímám tento cíl jako přínosný pro nové sociální pracovníky, kteří budou pracovat s pěstouny prarodiči a potřebují se v síti služeb rychle zorientovat. Provedená zjištění mohou rovněž posloužit pro efektivnější financování sociálních služeb pro pěstouny na území města Pardubic.

DC 1: Zjistit, jaké informace mají pěstouni/prarodiče k dispozici před svěřením dítěte do pěstounské péče z pohledu sociálních pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí a z pohledu sociálních pracovníků doprovázejících organizací.

DC 2: Zjistit, jaký vidí přínos v pěstounské péči prarodičů, případně jaká identifikují rizika sociální pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí a sociální pracovníci doprovázejících organizací.

DC 3: Zmapovat využitelnost stávajících sociálních služeb, které mohou poskytnout pomoc a podporu pěstounům/prarodičům z pohledu sociálních pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí a sociálních pracovníků doprovázejících organizací na území města Pardubic.

Naplnění dílčích cílů bude zjišťováno prostřednictvím stanovených tazatelských otázek. Jedná se o proces tzv. transformace, který je promítnut v následující podkapitole do transformační tabulky.

5.1.1 Transformační tabulka

Hlavní cíl (HC)	Dílčí cíle (DC)	Tazatelské otázky (TO)
HC: Zjistit, jak vnímají v praxi PP prarodičů (sociální) pracovníci	DC1: Zjistit, jaké informace mají pěstouni/prarodiče k dispozici před svěřením dítěte do PP z pohledu sociálních pracovníků doprovázejících organizací a sociálních pracovníků OSPOD.	TO1: V jaké fázi a jakým způsobem začíná Vaše spolupráce s pěstouny prarodiči?
		TO2: Jaké informace jsou pěstounům/prarodičům před svěřením dítěte do PP z Vaší strany poskytovány?
		TO3: Jakou formou jsou informace pěstounům prarodičům předávány?
	DC2: Zjistit, jaký vidí přínos v pěstounské péči prarodičů, případně jaká identifikují rizika sociální pracovníci orgánu sociálně-	TO4: Jaká pozitiva spatřujete v pěstounské péči prarodičů?
		TO5: Jaká vnímáte konkrétní rizika v případě

OSPOD a (sociální) pracovníci doprovázejících organizací na území měst Pardubic	právní ochrany dětí a sociální pracovníci doprovázejících organizací.	svěření dítěte do PP pěstounů prarodičů?
		TO6: Jaká opatření by mohla přispět k předcházení uvedených problémů?
	DC3: Zmapovat využitelnost stávajících sociálních služeb, které mohou poskytnout pomoc a podporu pěstounům/prarodičům z pohledu sociálních pracovníků OSPOD a sociálních pracovníků doprovázejících organizací na území města Pardubic.	TO7: Jaké organizace působí na území města Pardubic a poskytují služby pro pěstouny prarodiče?
		TO8: Jaké konkrétní služby uvedené organizace poskytují?
		TO9: Které organizace ve své praxi využíváte a co Vás k tomu vede?
		TO10: Domníváte se, že v Pardubicích chybí nějaké služby pro uvedenou skupinu, jaké?

Zdroj: vlastní

5.2 Výzkumná strategie

Mezi základní výzkumné strategie, které jsou využívány v rámci sociálních výzkumů patří kvantitativní a kvalitativní výzkum.

Vzhledem k tomu, že předmětem zkoumání je zjišťování, jak vnímají v praxi pěstounskou péči prarodičů sociální pracovníci orgánu sociálně – právní ochrany dětí a sociální pracovníci doprovázejících organizací byla zvolena kvalitativní výzkumná strategie.

Kvalitativní výzkum lze vymezit jako „proces hledání porozumění, kdy výzkumník vytváří celostní obraz o zkoumaném jevu, analyzuje různé druhy textů, seznamuje s názory

účastníků výzkumu, zkoumání provádí v přirozených podmínkách“ (Creswell, 1998:12). Prostřednictvím kvalitativního výzkumu je možné porozumět do hloubky sdělením sociálních pracovníků, kteří pracují s pěstouny prarodiči a získat komplexní informace.

Specifickými znaky kvalitativního výzkumu jsou jeho menší strukturovanost, časová náročnost, nemožnost zobecnění, přítomnosti výzkumníka uvnitř výzkumu. Kvalitativní výzkum je prováděn s menším počtem informantů (Hendl, 2008).

Přestože kvalitativní výzkum předpokládá menší počet informantů, je nezbytné vzít v úvahu velkou časovou náročnost a osobní angažovanost výzkumníka v samotném výzkumu.

5.3 Výhody a nevýhody kvalitativního výzkumu

Výhodou kvalitativního zkoumání je získání podrobného popisu určitého jevu, v přirozeném prostředí. Kvalitativní výzkum umožňuje zkoumat procesy, navrhopvat teorie. Nespornou výhodou je možnost pružného reagování na změnu podmínek. To znamená, že základní výzkumné otázky lze v průběhu výzkumu doplňovat nebo modifikovat podle nastalých okolností a dosud získaných poznatků (Švaříček et al., 2007).

V kvalitativním výzkumu je možné citlivě zohlednit působení kontextu místní situaci a podmínkám. Hlavním úkolem kvalitativního výzkumu je vysvětlit, jak lidé rozumí tomu, co se děje. Proč jednají tak, jak jednají, jak si organizují každodenní činnosti a vztahy (Hendl, 2005).

Nevýhodou kvalitativního výzkumu je, že získané informace, znalosti nemusí být zobecnitelné na širokou populaci, případně do jiného prostředí. Jsou aplikovatelné pouze na vzorek, na kterém byly informace získány (Hendl, 2005).

V průběhu prováděného výzkumu je nezbytné si uvědomovat, že interpretovaný význam se může v průběhu neustále měnit, jak uvádí Žižlavský (2003:49): *„Člověk, když interpretuje určitý význam, aby mohl zcela určitým způsobem jednat, tak současně tento význam pozměňuje“*. Výzkumný rámec zkoumaného tématu je odvozen krom jiné i z mých profesních a osobních zkušeností.

Tato práce neklade za cíl dosažení velkých zobecnitelných závěrů. Závěry mohou být platné jen pro omezenou oblast, kterou je město Pardubice.

5.4 Technika sběru informací

Vzhledem ke zvolené metodě výzkumu byla k získání potřebných informací zvolena technika polostrukturovaného rozhovoru.

Hendl (2005) upozorňuje na to, že správné vedení rozhovoru je velmi náročné, vyžaduje od výzkumníka jeho plné soustředění, citlivost, mezilidské porozumění. Klade důraz na důkladnou přípravu výzkumníka, který bude rozhovor provádět. Délka přípravy souvisí s typem použitého rozhovoru.

S výše uvedeným je nutné souhlasit, příprava na samotné vedení rozhovoru je časově velmi náročná a je třeba se držet určitých zásad.

Hendl (2005) doporučuje držet se několika zásad při vedení samotného rozhovoru:

- důkladná příprava,
- uvědomění si, že účel výzkumu určuje celý proces,
- vytvoření rámce v němž se může respondent vlastním stylem vyjádřit,
- uvědomění si, že otázky v rozhovoru nejsou totožné s výzkumnými,
- formulování otázek, aby jim respondent rozuměl,
- doptávání se,
- vyjasnění, proč informace žádáme, jak s nimi bude naloženo,
- zohlednění časových možností respondenta,
- reflexe sebe sama,
- po ukončení rozhovoru je nutná kontrola úplnosti svých vlastních poznámek.

Jak je výše uvedeno pro výzkum byla zvolena technika polostrukturovaného rozhovoru s otevřenými otázkami. Polostrukturovaný rozhovor patří do kategorie částečně řízených rozhovorů, které mají dán předem určitý soubor témat a k nim stanovené otázky. Pořadí kladných otázek je výhradně na výzkumníkovi, otázky mohou být pozměněny, případně dovysvětleny. Polostrukturovaný rozhovor je pružnější než strukturovaný, zároveň je však organizovanější než neformální nebo narativní rozhovor (Hendl, 2005)

Pokud by byla použita technika plně strukturovaného rozhovoru, mohl by být výzkumník příliš limitován, stejným způsobem by se mohli cítit i samotní informanti. Pro informanty je zcela zásadní navození příjemné a bezpečné atmosféry v průběhu provádění rozhovorů. Pouze za tohoto předpokladu je možné, aby informanti odpovídali spontánně, bez obav.

5.5 Etika výzkumu

Etika je důležitou součástí každého prováděného výzkumu. Proto je nutné ze strany výzkumníka dodržovat určité principy. K nejdůležitějším principům patří: důvěrnost, informovaný souhlas a zpřístupnění práce informantům.

Důvěrnost je pro informanty zcela zásadní. Její zachování představuje pro informanty zajištění bezpečí. Informovaný souhlas je důležitý pro důsledky, které mohou z provedeného výzkumu pro informanty plynout. Posledním důležitým principem je zpřístupnění práce informantům, pokud jim to bylo předem slíbeno (Švaříček, et al., 2007)

Každý výzkumník, by si měl uvědomit, že ve všech fázích rozhovoru musí být jasné, kdo je autorem myšlenek a odpovědí. Je důležité mít v procesu dotazování stále na paměti, že výzkumník nesmí svoje vlastní názory prezentovat jako názory informanta.

5.6 Výběr souboru informantů

Pardubice patří svojí rozlohou k největším městům ve východních Čechách. V současné době žije v Pardubicích přes 90 000 obyvatel. Pardubice jsou centrem průmyslové výroby. To je jedním z důvodů, proč se na území města objevuje mnoho sociálních problémů. Tématem diplomové práce je „Pěstounská péče prarodičů na území města Pardubic“. Prozkoumání tohoto tématu bylo zvoleno zcela záměrně v uvedené lokalitě, protože je zde předpoklad získání relevantního výzkumného souboru informantů potřebných pro výzkum.

Na území města Pardubic působí jeden velký orgán sociálně – právní ochrany dětí, který čítá aktuálně 27 pracovníků, z toho se 6 pracovníků zabývá pěstounskou péčí. Přestože je město rozděleno do 8 městských obvodů, OSPOD zde působí pouze jeden. V Pardubicích dále působí 10 nevládních neziskových organizací, které mají pověření k výkonu SPOD v oblasti doprovázení. Zástupci uvedených organizací budou tvořit výzkumný soubor pro moji diplomovou práci. Podstata práce doprovázejících organizací a OSPOD byla již objasněna v teoretické části diplomové práce. Pro lepší orientaci jsou v následující tabulce uvedeny roční přírůstky dětí do NRP. Z tabulky je zřejmé, že nejvíce dětí v průběhu několika posledních let je umísťováno do PP prarodičů.

Tabulka č. 5: Děti umístěné v NRP na území města Pardubic

	rok 2015	rok 2016	rok 2017	rok 2018	rok 2019	rok 2020
Děti do NRP	25	52	33	45	24	19
Cizí PP	8	8	10	11	5	4
PP Prarodičů	11	20	10	22	12	12
Jiný příbuzný	1	3	1	2	4	2
Neumístěné	5	1	11	10	3	1

Zdroj: vlastní

Jak již bylo uvedeno výše, v Pardubicích působí jeden OSPOD a 10 neziskových organizací, které doprovázejí pěstouny prarodiče.

Ještě před zadáním tématu diplomové práce byly osloveny všechny neziskové organizace s dotazem, zda jsou ochotni se na výzkumu podílet, včetně pracovníků OSPOD. Dle zpětných reakcí bylo zjištěno, že se necítí být žádným způsobem možnými výsledky ohroženi, naopak vnímají výzkum za podnětný a využitelný pro svoji profesní praxi do budoucna. Ve výzkumu vidí příležitost, jak lépe propojit neziskový a státní sektor v péči o pěstounské rodiny. Zároveň bylo osloveno 8 mladých dospělých, kteří prošli pěstounskou péčí prarodičů a byli doporučeni pracovníky OSPOD.

Jediným požadavkem pro vytipování vhodných informantů z řad profesionálů, byla profesní praxe s pěstouny prarodiči alespoň 3 roky. Minimální praxe 3 roky se jevila jako optimální, protože po této době se již dokáží informanti v dané problematice orientovat a mohou poskytnout relevantní odpovědi v rámci prováděného výzkumu. Ze strany vedení oslovených organizací byly předány kontakty na informanty, kteří by se chtěli výzkumu zúčastnit.

Následovala fáze osobních setkání s jednotlivými informanty. Při těchto setkáních byli seznámeni s účelem výzkumu, ochotu zúčastnit se výzkumu projevilo nakonec 9 informantů. Z toho 5 bylo z neziskových organizací a 4 z OSPOD Pardubice. Pokud jde o informanty OSPOD, informant č. 9 je velmi zajímavý, a to z toho důvodu, že v rámci OSPOD doprovází rodiny pěstounů, přičemž sám má svěřeno dítě do pěstounské péče.

V následující tabulce je uvedena základní charakteristika výzkumného souboru. Pro zachování určitého stupně anonymity pro veřejnost, nejsou uváděna konkrétní jména informantů.

Tabulka č. 6: Základní charakteristika výzkumného souboru

Informant č.:	vzdělání	Praxe	organizace
Informant č. 1	VŠ – Mgr.	5 let	Doprovázející organizace
Informant č. 2	DiS.	6 let	Doprovázející organizace
Informant č. 3	VŠ- Mgr.	3 roky	Doprovázející organizace
Informant č. 4	VŠ – Bc.	3 roky	Doprovázející organizace
Informant č.5	VŠ – Bc.	4 roky	Doprovázející organizace
Informant č. 6	VŠ- Mgr.	8 let	OSPOD
Informant č. 7	VŠ – Mgr.	6 let	OSPOD
Informant č. 8	VŠ – Bc.	7 let	OSPOD
Informant. 9	DiS.	5 let	OSPOD: doprovázející organizace

Zdroj: vlastní

Původně bylo záměrem výzkumného šetření provést rozhovory rovněž s mladými dospělými, kteří vyrůstali v pěstounské péči prarodičů. Vzhledem k tomu, že informanti, kteří původně slíbili se výzkumu zúčastnit, účast nakonec odmítli, bylo nutné od tohoto záměru upustit. Přílohou diplomové práce jsou však úryvky z vyhodnocení situace rodiny dvou klientů OSPOD, kteří s použitím části vyhodnocení souhlasili. Čtenář si tak může udělat, alespoň minimální představu o tom, jak v těchto konkrétních případech pěstounská péče prarodičů funguje.

5.7 Průběh výzkumného šetření

Na základě naplánovaných výzkumných otázek bylo stanoveno schéma polostrukturovaného rozhovoru, které bylo převedeno do transformační tabulky viz. podkapitola 5.1.1. Informanti, kteří projeví zájem zúčastnit se výzkumu byli opětovně seznámeni s povahou a účelem výzkumu. Zároveň jim bylo přislíbeno zachování co největší možné míry anonymity. Jednotlivé rozhovory probíhaly v prostředí, které si sami respondenti vybrali. Důležitým aspektem bylo, aby se informanti cítili příjemně a snáze se jim odpovídalo na položené dotazy. Výběr prostředí byl limitován aktuálními protiepidemickými opatřeními. Ve 4 případech se jednalo o kavárnu, v 1 případě o cukrárnu, ve 4 případech se rozhovory odehrávaly v místnosti určené k pohovorům pracovníků OSPOD s dětmi, tedy na půdě úřadu. Časový rozvrh rozhovorů byl přizpůsoben časovým možnostem informantů, a to tak, aby nebyli časově omezeni ve svém zaměstnání. Rozhovory probíhaly většinou v pozdních odpoledních hodinách. V jednom případě se rozhovor uskutečnil na přání informanta o víkendu dopoledne v cukrárně, konkrétně v sobotu. Jednotlivé rozhovory byly se souhlasem informantů nahrávány na mobilní telefon. Nahrávky byly pořízeny v celkové době trvání rozhovoru 9 h 30 minut. Průměrná délka jednoho rozhovoru tak činila cca 63 minut. Rozhovory s informanty probíhaly v období od ledna 2022 do února 2022.

Tabulka č. 7: Realizace rozhovorů

Informant	Datum rozhovoru	Doba trvání rozhovoru
Informant č. 1	4.1. 2022	58 minut
Informant č. 2	8.1. 2022	1 h 2 minuty
Informant č. 3	11.1. 2022	1 h 7 minut
Informant č. 4	13.1. 2022	1 h
Informant č. 5	17.1. 2022	54 minut
Informant č. 6	17.1. 2022	1 h 13 minut
Informant č. 7	21.1. 2022	1 h 6 minut
Informant č. 8	4.2. 2022	1 h 1 minuta
Informant č. 9	10.2. 2022	1 h 9 minut

Zdroj: vlastní

Jednotlivé rozhovory byly přepsány do počítače formou doslovné transkripce, přičemž transkripce znamená převod rozhovoru do psané podoby. Doslovná transkripce vyžaduje velké množství času, což se reálně potvrdilo. Rozhovory byly přepisovány do psané podoby více než týden.

Dle Hendla (2005) je pro kvalitní vyhodnocení provedeného výzkumu doslovná transkripce nutnou podmínkou.

Před zahájením samotné analýzy byly zvažovány možnosti, jakým způsobem k ní bude přistoupeno, zda realisticky, či narativně. Zvolen byl realistický přístup.

Dle Švaříčka et al. (2007) umožňuje tento přístup výpovědi informantů považovat za popis konkrétní vnější nebo vnitřní zkušenosti. K analýze zpracování dat byla zvolena metoda otevřeného kódování.

Analyzovaný text byl rozdělen barevně na jednotky, menší celky, některou jednotku tvořilo pouze slovo, některou sousloví. Rozdělení do menších celků bylo provedeno z důvodu zaznamenání případné shody nebo rozdílu ve výpovědích informantů. Každé jednotce byl přidělen kód, kdy kódem se stal některý výraz používaný informanty.

6 INTERPRETACE VÝSTUPŮ VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

V následujících částech diplomové práce budou interpretovány výsledky z provedených rozhovorů s informanty z řad sociálních pracovníků OSPOD a sociálních pracovníků doprovázejících organizací.

K naplnění hlavního cíle diplomové práce byly stanoveny tři dílčí cíle. Jednotlivé dílčí cíle tvoří podkapitoly hlavní kapitoly číslo 6. Interpretace odpovědí jednotlivých informantů budou doplněny jejich přímými citacemi, zdůrazněnými kurzivou. Sdělení informantů budou odlišena číslovkou, která jim byla přiřazena v tabulce č. 6 s názvem „Základní charakteristika výzkumného souboru“, aby nebylo pochyb o tom, který informant je citován. Výsledky vyplývajících z výzkumu budou rozděleny do třech základních částí, které vyplývají ze stanovených dílčích cílů.

6.1 Interpretace navázání spolupráce a předávání informací

První dílčí cíl se vztahoval ke zjištění, jaké informace mají pěstouni/prarodiče k dispozici před svěřením dítěte do pěstounské péče z pohledu sociálních pracovníků OSPOD a sociálních pracovníků doprovázejících organizací.

Navázáním spolupráce se zabývala první část interpretace. Většina informantů z řad neziskových doprovázejících organizací se setkává s pěstouny prarodiči až po pravomocném rozhodnutí soudu. Jedná se o **první návštěvu** instituce, kdy motivací není **získání informací** týkajících se pěstounské péče, ale uzavření dohody o výkonu pěstounské péče. Pouze dva informanti – zástupci neziskových organizací uvedli, že se s prarodiči setkali ještě před svěřením vnoučat do pěstounské péče rozhodnutím soudu, informant č. 1 sděluje: *„a protože se rodinu nepodařilo zasanovat, aby mohly děti v rodině zůstat, hledala jsem neoptimálnější řešení, kdy jsem oslovila prarodiče s tím, jestli by si nechtěli vzít vnoučata k sobě. Jinak se s pěstouny poprvé setkávám až po rozsudku soudu“*. K informacím, které mají k dispozici pěstouni prarodiče informant č. 1 uvádí: *„už k nám přicházejí většinou se všemi potřebnými informacemi...“* Já už jim pak dovysvětlím podstatu naší dohody“.

Informant č. 2 uvedl: *„poznali jsme se na neformálním setkání, kterého jsem se účastnila, jednalo se úklid dětského hřiště“*. Informant č. 2 k informacím, kterými disponují

pěstouni prarodiče sděluje: „*mají jich dost říkají, že je k nám posílá OSPOD. Občas čerpají z internetu, ne vždy jsou kompletní a seriózní*“.

Ostatní informanti z doprovázejících organizací se s pěstouny prarodiči poprvé setkali vždy až poté, co přišli uzavřít dohodu o výkonu pěstounské péče. Informant č. 3 sděluje: „*přichází uzavřít dohodu, tedy až po rozsudku*“, jsou celkem informovaní. Informant č. 4 sděluje: „*posílají je holky z OSPODU s rozsudkem*“... „*už vědí, na co mají nárok a co budou muset strpět, musím jim, ale vysvětlit co pro ně znamená naše dohoda*.“ Informant č. 5 sděluje: „*téměř vždy už mají potřebné informace, a i to, co my u nás děláme, a to většinou z OSPODu*“.

Na rozdíl od zástupců neziskových organizací informanti z řad pracovníků OSPOD se s uchazeči – prarodiči setkávají ještě před podáním návrhu k soudu. Ze sdělení 3 informantů z řad sociálních pracovníků OSPOD vyplývá, že uchazeči o pěstounskou péči prarodičů na úřad přicházejí bez potřebných informací.

Všichni informanti z řad sociálních pracovníků OSPOD sdělují, že nejčastěji k nim přicházejí ještě tzv. uchazeči o pěstounskou péči. Motivací k první návštěvě je získání informací. Jedná se o stav, kdy ještě nedošlo ke svěření vnoučete do pěstounské péče prarodičů a pěstouni často nevědí, co je čeká, což dokládá odpověď informanta č. 5: „*chodí k nám se žádostí o sepsání návrhu a pro informace. Chtějí vědět, jak bude probíhat soud, co po nich tam budou chtít. Zajímá je, co se bude dít po soudu, jak bude vše probíhat, stráví u nás třeba 2 hodiny*“.

Informant č. 6 uvádí: „*posílají je k nám ze soudu, základní informace mají, jinak nevědí téměř nic*.“

Rovněž tak informant č. 7 sděluje, že se setkává nejčastěji s klienty ještě před podáním návrhu k soudu, přicházejí se žádostí o jeho sepsání: „*když chtějí sepsat návrh, přicházejí bez prakticky bez informací*“.

Informant č. 8 se s ostatními informanty shoduje v tom, kdy k němu klienti přicházejí poprvé a doplňuje: „*...asi ve dvou případech přišli pěstouni až v momentě, kdy už měli podaný návrh k soudu, pro konkrétní informace je poslal advokát k nám*...“

Zajímavé odpovědi poskytl informant č. 9, kdy se jedná o pracovníci OSPOD, která je sama pěstounkou. Sděluje, že se setkává s potencionálními pěstouny: „*před podáním*

návrhu, sama jim to doporučuji“, „mají ode mě všechny potřebné informace, předávám jim letáček“.

Z reakcí informantů OSPOD vyplývá, že velká část uchazečů o pěstounskou péči prarodičů je posílána ze soudu. Hlavním důvodem je, aby pěstouni prarodiče získali potřebné informace, které jim na soudě nejsou schopni dát. Ostatní přijdou sami nebo je posílají advokáti. V době návštěvy OSPOD nemají informace téměř žádné nebo pouze základní.

Shrnutí dílčího cíle 1

Dílčím cílem č. 1 bylo zjistit, jaké informace mají pěstouni/prarodiče k dispozici před svěřením dítěte do pěstounské péče z pohledu sociálních pracovníků OSPOD a sociálních pracovníků doprovázejících organizací.

Z provedených rozhovorů vyplývá, že klienti se dostávají k informantům různým způsobem, do neziskových organizací přichází ve většině případů za účelem uzavření dohody o výkonu pěstounské péče. Dle sdělení informantů z řad doprovázejících organizací všichni klienti přicházejí s potřebnými informacemi. Je nezbytné jim dovysvětlit pouze důsledky, které pro ně plynou z uzavření dohody o výkonu pěstounské péče. Pouze tři informanti z řad doprovázející neziskové organizace se setkali s pěstouny při svém dřívějším působení v organizaci. Jeden v uvedené organizaci pracoval jako sociální pracovník SAS. Druhý informant se setkal s potencionálními pěstouny na neformální akci. Třetí informant se setkal s klienty na základě doporučení OSPOD, kdy si ho prarodiče sami vyhledali. Klienti těchto tří informantů měly potřebné informace k tomu, aby se orientovali v pěstounské péči.

Důvody příchodu potencionálních pěstounů prarodičů na OSPOD jsou rozmanitější. Klienti se na tuto instituci obracejí v různých fázích řízení, před samotným podáním návrhu k soudu, poté, co již byl podán advokátem, ani jeden z informantů z řad OSPOD se nesetkal poprvé s klientem až po rozhodnutí soudu. Do soudního řízení, jehož výsledkem je svěřením dítěte do pěstounské péče vstupuje OSPOD v roli kolizního opatrovníka jako zástupce nezletilého dítěte. V důsledku této skutečnosti se setkává v mnohých případech s kandidáty na pěstounskou péči, ještě před zahájením soudního řízení. Informanti z OSPOD mají dostatek času podat pěstounům prarodičům podrobné informace. Z provedených rozhovorů vyplývá, že na OSPOD přicházejí uchazeči o

pěstounskou péči prarodičů prakticky bez jakýchkoliv informací, a to i v situaci, kdy jim návrh sepíše advokát. Pro konkrétní informace je posílá na OSPOD. Jedna informantka z řad OSPOD pěstouny doprovází, v důsledku této skutečnosti se s nimi důvěrně zná někdy i několik let. Sama v některých případech vyhodnotila, že je nezbytné rozhodnout o pěstounské péči prarodičů. Skupina těchto pěstounů je velmi dobře informovaná o tom, co pro ně bude svěřením vnoučat do pěstounské péče do budoucna znamenat.

Informace jsou ze strany informantů předávány klientům ústně při osobní setkání. Jeden informant z doprovázející organizace se setkal s klienty, kteří si našli informace na internetu, jednalo se však o neseriózní informace z diskusního fóra. Pouze jeden informant z celého výběrového souboru z řad OSPOD kromě ústního předávání informací používá ještě vlastnoručně vyrobený letáček. Tento postup se mu v praxi velmi osvědčil.

6.2 Interpretace přínosů pěstounské péče prarodičů a identifikace rizikových oblastí v pěstounské péči

Další část se týká druhého dílčího cíle, kterým je zjištění, jaký vidí přínos v pěstounské péči prarodičů, případně jaká identifikují rizika sociální pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí a sociální pracovníci doprovázejících organizací.

Jak již bylo v teoretické části vysvětleno, **výchova prarodičů** je pro svěřené děti přínosem, ale zároveň představuje určitá rizika.

Všichni informanti bez ohledu na to, kdo na položený dotaz odpovídá, se shodli na tom, že jednoznačným přínosem pro dítě je jeho znalost **prostředí**, do kterého má být umístěno. Informant č. 2 např. sděluje: *„děti se stěhují do prostředí, které dobře znají, ve většině případů tam jezdily s rodiči“* Informant č. 9 se setkal na rozdíl od ostatních s tím, že rodiče bydleli ve společné domácnosti s prarodiči a uvádí: *„matka nějaký čas s rodiči bydlela ve společné domácnosti, to se stalo asi v 10 případech“*. Společné bydlení před svěřením dítěte do pěstounské péče s prarodiči ostatní neuvádějí. Informant č. 4 okrajově zmiňuje: *„setkal jsem se se společným bydlením, ale pouze u těch rodin, které dle mého názoru požádali o pěstounskou péči účelově, jinak ne.“*

Šest informantů vidí přínos pěstounů prarodičů ve znalosti **zdravotního stavu** rodičů i dítěte. Tento poznatek můžeme vidět v odpovědi informanta č. 1: *„pokud se v rodině*

vyskytuje dědičná nemoc, prarodiče to zpravidla vědí. “ Obdobně se vyjadřuje i informant č. 9: „matka měla cukrovku, díky tomu, že to babička věděla, mohla lékařka udělat podrobné testy a nasadit účinnou léčbu. “

Pět informantů kromě znalosti prostředí a zdravotního stavu rodičů vidí přínos v **pomoci rodinných příslušníků**, které dítě dobře zná, v případě, kdy se prarodiče nemohou z nějakého důvodu o svěřené dítě postarat.

Informant č. 9 uvádí: „babička pěstounka musela do lázní, místo ní se starala o vnučku její sestra, já jsem nemusela nic řešit. “ Informant č. 3 k této otázce uvedl: „vnučka jezdila na dovolenou k moři se svojí tetou, pro prarodiče by to bylo už náročné. “ Ostatní informanti tento přínos ve svých odpovědích neuvádí.

Výchova pěstounů prarodičů přináší nejenom pozitiva, ale může představovat pro svěřené děti i určitá **rizika**, jak bylo blíže specifikováno v teoretické části diplomové práce. Jedním z klíčových úkolů sociálních pracovníků doprovázejících organizací a sociálních pracovníků OSPOD je identifikovat možná rizika v pěstounské péči prarodičů a případně zjistit, jakými způsoby by se jim dalo předcházet.

Všichni informanti se shodují, že velmi významně ovlivňuje výchovu prarodičů jejich **věk** v důsledku této skutečnosti pak nemohou prarodiče poskytovat dítěti adekvátní podporu ve vzdělávání.

Informant č. 1 ve vztahu ke vzdělání uvádí: „mám pěstouny starší 70 let, se na mě obracejí nejčastěji se žádostí o pomoc s doučováním vnoučat “.

Informant č. 2 sděluje: „pěstouni jsou buď starobní důchodci nebo se tomuto věku blíží, alespoň já to tak mám, se školou si nevědí rady “. Na informanta č. 3. se obrací i pěstouni prarodiče původní profesí učitelé, s požadavkem na doručování u velmi dobře prospívajícího dítěte, kdy v důsledku věku, již nemají kapacitu na to dítěti něco vysvětlovat: „pěstoun (68 let) - učitel po mě chtěl doučování pro vnučku, protože chce jít na gympl “. Informant č. 4 sděluje: „už jsou unavení životem, nemají sílu se učit něco nového, dnešní škola je pro ně složitá “. Informant č. 9 k zajištění vzdělávání dětí uvádí: „chtěl po mně zajistit doučování, já mu sehnala doučovatele “ ..., „no prostě už má svůj věk a nechce se rozčilovat se školou “.

Dále se všichni informanti shodují na tom, že prarodiče ve větší míře trpí neustálým **strachem** o svěřené děti, což se beze sporu odráží na výchově dětí. Tento fakt je dán především tím, že cítí za výchovu vnoučat větší zodpovědnost než za výchovu vlastních dětí. Například informant č. 1 sděluje: „*babičky a dědové nerozumí tomu, že děti se chtějí bavit, mají strach je někam pouštět*“. Informant č. 2 se setkává s tím, „*že pěstouni prarodiče nechtějí pustit ani děti do školy v přírodě, z obavy, že to tam bez nich nezvládnou*“... Informant č. 9 při práci s pěstouny prarodiči řeší volný čas téměř dospělých dětí a uvádí: „*dávám jim do IPODu třeba i umožnění návštěvy kina dítěti ve věku 17 let, protože by se děti nikam nedostaly*“.

Určitá paralela se objevuje ve vnímání sociálních pracovníků doprovázejících organizací a sociálních pracovníků OSPOD ve vztahu **kontaktů dítěte** s biologickými rodiči dítěte. V teoretické části diplomové práce byl vysvětlen přístup prarodičů k biologickým rodičům. Existují dva postoje, první z nich je, že prarodiče brání kontaktu rodičů s dětmi anebo naopak děti do kontaktu nutí, bez ohledu na to, jak se děti ke kontaktům staví.

Všichni informanti z řad neziskových organizací se vyjádřili tak, že podporují kontakt dítěte s biologickými rodiči. Pokud si to pěstoun přeje, snaží se o to, aby byl kontakt asistovaný, zejména u malých dětí. Informant č. 1 sděluje: ... „*nerozumí tomu, proč by se měly děti nebo i oni vídat s biologickými rodiči, často se dožadují asistovaných kontaktů bez ohledu na věk dětí*“.

Informant č. 2 považuje kontakt biologických rodičů za zcela zásadní pro další život dítěte a uvádí: „*potýkám s problémy toho typu, že se pěstoun zcela odmítá setkat s biologickým rodičem, svůj negativní postoj dává zřetelně najevo, svým postojem tak demotivuje dítě*“.

Naproti tomu informanti z řad OSPOD vnímají sice kontakt dítěte s biologickými rodiči za zásadní, ale zároveň kladou důraz na stabilizaci vztahu pěstounů prarodičů se svými vlastními dětmi. Informant č. 7 sděluje, že svolává rodinnou konferenci: „*pokud prarodiče odmítají biologické rodiče, je jednou z možností svolat rodinnou konferenci, někdy se v rodině najde někdo, kdo je ochoten asistovat při předání nebo po celou dobu styku*“.

Jak se v praxi ukazuje, rodinná konference může být v pěstounské péči prarodičů efektivním nástrojem při řešení předávání dětí biologickým rodičům.

Informant č. 8 klade důraz na rodinnou terapii, u rodin, kde je naprosto zřejmé velmi závažné narušení vzájemných vztahů a sděluje: „*Rodinná terapie je dobré řešení, pokud se vztahy v rodině upraví, dochází pak i k umožňování kontaktů rodičů s dětmi bez negativních emocí.*“

Mezi odborníky z řad sociálních pracovníků, tak i laické veřejnosti se často v souvislosti s pěstounskou péčí prarodičů hovoří o **financích**. Financování pěstounské péče je zajištěno ze strany státu formou pěstounských dávek. V teoretické části byla financování pěstounské péče věnována jedna podkapitola, kdy byla vysvětlena změna v této oblasti, k níž dochází v souvislosti s novelizací zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

Sedm informantů vydefinovalo na straně pěstounů prarodičů za rizikovou oblast – finance (4 z OSPODu a 3 z doprovázejících organizací). Je nezbytné uvést, že až na informanta č. 4 nevidí informanti problém na straně pěstouna v tom, že by jejich motivací pro pěstounskou péči bylo účelové získání finančních prostředků. Informant č. 4 sděluje: „*požádali o pěstounskou péči účelově*“. Ostatní informanti spatřují hlavní problém v tom, že pěstouni prarodiče mají tendence získané finanční prostředky předávat dítěti formou kapesného, a to v neadekvátní výši. Informant č. 7 uvádí, že se v praxi setkal s tím: „*babička dávala vnukovi každý týden kapesné 1500 Kč a k tomu každý den 200 Kč na oběd*“. Ze sdělení informanta č. 7 je zřejmé, že prarodiče využívají dávky především pro potřeby dítěte.

Informant č. 2 a informant č. 3 byli nuceni řešit v rodině situaci, kdy v důsledku neúměrně velkého kapesného svěřené děti rozdávaly ve škole peníze spolužákům: „*chlapeček v první třídě nosil spolužákům peníze, rozdával je, nic za to od nikoho nechtěl* (informant č. 2). Dalším příkladem je sdělení informanta č. 3, kdy uvádí: „*babička si myslela, že peníze, které dostává na vnučku jí musí dát, problém nastal, když vnučka kupovala spolužákům cigarety*“.

Informant č. 1 vydefinoval, jako jediný riziko přeměny odměny pěstouna na příspěvek. Považuje ho za nově vzniklé v souvislosti se změnou zákona o sociálně-právní ochraně dětí. V důsledku této situace bude muset část pěstounů prarodičů, kteří ještě nemají nárok na starobní důchod nastoupit do zaměstnání. Pro některé z nich to může být aktuálně nepřekonatelný problém. Informant č. 1 se při šetřeních setkává s negativním postojem

pěstounů ke změně statusu dávky a sděluje: „*vyvolává to značnou nevoli, co bude dál nevím*“.

V rámci výzkumného šetření 3 informanti identifikovali riziko **zatajování informací** ze strany pěstounů. Paradoxně tuto skutečnost odhalili informanti z řad OSPOD, kteří v rodině provádějí kontrolu a jejich návštěvy v rodinách nejsou tak intenzivní jako návštěvy doprovázejících organizací. Jak máme možnost vidět na odpovědi informanta č. 7 může zatajování informací ze strany pěstounů prarodičů v konečném důsledku ohrožit nejenom dítě, ale i je samotné. Konkrétně informanti č. 7 a č. 6 sdělují: „*všimla jsem si nové televize, když jsem ji babičce pochválila trochu znejistěla, to nebylo obvyklé*“. *Při další návštěvě chyběl gramofon, ke kterému měla pěstounka silný vztah, tak jsem zeptala na přímo*“. Informant č.6 při běžné kontrole v domácnosti zjistil, že nemocný pěstoun dlouhodobě pobírající invalidní důchod si našel práci: „*našel si práci, nikdy o tom nemluvil, po chvíli se rozbrečel a začal mluvit*“.

Informant č. 9 -pracovník OSPOD jako doprovázející osoba riziko zatajování informací nevyhodnotil, nikdy se s tím nesetkal a sděluje: „*osobně jsem se nikdy s ničím takovým nesetkala, vědí, že jsem taky pěstoun, jsou ke mně otevřenější než ke komukoliv jinému*“. V případě informanta č. 9 je vidět, že má s klienty navázán skutečný vztah důvěry, v tomto může hrát roli skutečnost, že je sám pěstounem. Klienti tak mohou nabývat dojmu, že jim dokáže lépe porozumět a poradit.

Poslední riziko, které identifikovali 4 informanti z celé skupiny, bylo riziko možného **narušení širších rodinných vztahů** v důsledku svěření dítěte do pěstounské péče prarodičů. Problematika rodinných vztahů je velmi složitá i v běžných rodinách. V případech rodin pěstounů prarodičů to může složitější. Jak již bylo v teoretické části řečeno, svěření dítěte do pěstounské péče prarodičů, mění zcela zásadním způsobem jejich dosavadní postavení v rodině. Z prarodičů, kteří fungovali jako ti, kteří mají čas pohlídat děti svých dětí, se stávají opět rodiče, v důsledku této skutečnosti může dojít k narušení vztahů v rámci širší rodiny. Ostatní členové nechápou, že se rodinná situace zásadním způsobem změnila a že se je nutné se nové skutečnosti přizpůsobit. Tuto skutečnost můžeme vypořádat ve sdělení informanta č.2, který s rodinou pracoval velmi dlouho a uvádí: „*v rodině se vše zhroutilo, sourozenci začali žárlit, bylo mně z toho až smutno*.“ Obdobnou zkušenost má informant č. 3, ten se s podobným postojem rodiny

setkal poté, co bylo nutné se postarat o svěřené dítě v době hospitalizace babičky a sděluje: „rodina se mnou vůbec nechtěla komunikovat, poslali mě pryč s tím, ať se stát postará, jim to je jedno“.

Na výše uvedených problémových tématech se do jisté míry shodují jak sociální pracovníci doprovázejících organizací, tak sociální pracovníci OSPOD, každý však vnímá problém jiným způsobem.

Vznik výše uvedených rizik a problémů dávají všichni informanti do souvislosti s tím, že pěstouni prarodiče a jejich širší rodiny nemají dostatečné **znalosti** o tom, co je čeká, ve většině případů se nemohou na výchovu vnoučete připravit. Na rozdíl od tzv. cizích pěstounů (zprostředkovaných) neprochází žádnou **přípravou**. Informant č. 1 uvádí: „pokud jsou děti svěřeny do pěstounské péče prarodičů bez toho, že by v minulosti přišli do kontaktu se službou, ty informace nemají“.

Informanti č. 6,7,8,9 se domnívají, že prarodiče nemají prakticky žádný čas se na situaci připravit, protože je třeba vyřešit okamžitě nepříznivou životní situaci dítěte. Informant č. 6 sděluje: „10letá dívka a odmítá jít domů, hovoří o tom, že by chtěla k babičce, musela jsem jednat rychle. Tlačil mě čas k podání příslušného návrhu k soudu. Rodiče se dítěte dožadovali.“ Nutnost rychle jednat vnímají především informanti z řad OSPOD, pro které je ochota prarodičů převzít dítě do péče usnadněním jejich další práce spočívající v hledání např. pěstounů z řad nezprostředkovaných.

Výše vydefinované problémové oblasti a s nimi spojená rizika nutí pracovníky k zamyšlení, jak by se jim dalo předcházet. Jednoznačně se všichni shodují na větší **osvětě** a informovanosti, jak uvádí např. informant č. 2. „Musí mít dostatek informací o tom, co je čeká a měli by mít také čas si vše rozmyslet a pak se teprve rozhodnout.“ Určitým řešením by mohlo být sdílení příkladů dobré praxe nebo účast ve svépomocných skupinách, jak uvádí informant č. 9: „Chtělo by to vyrobit nějaké letáčky ne brožury“, ... „možná kdyby slyšeli, že to někdo jiný už řešil a vyřešil.“ Informant č. 7 sděluje: „nevyřeší to jen informace od nás k pěstounům, ale i sdílení zkušeností, no uvidíme, co bude po novele zákona, trochu se toho děším.“

Shrnutí dílčího cíle 2

Dílčím cílem číslo 2 bylo zjistit, jaký vidí přínos v pěstounské péči prarodičů, případně jaká identifikují rizika sociální pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí a sociální pracovníci doprovázejících organizací.

Pěstounská péče prarodičů patří do tzv. nezprostředkované pěstounské péče. Zásadní rozdíl mezi zprostředkovanou a nezprostředkovanou pěstounskou péčí byl vysvětlen v teoretické části diplomové práce.

Pěstounská péče prarodičů má z pohledu sociálních pracovníků OSPOD a doprovázejících organizací určité výhody, ale nese s sebou i konkrétní rizika.

Všichni informanti z výběrového souboru se shodli na tom, že jednoznačným přínosem pro děti svěřené do pěstounské péče prarodičů je znalost prostředí, do kterého jsou svěřovány a ve kterém budou nadále žít. Dva informanti navíc poukazovali na to, že dítě dokonce po celou dobu, nebo alespoň v určitém období žilo ve společné domácnosti s prarodiči. Jeden informant z doprovázející organizace upozorňoval na to, že on osobně se s takovou situací setkal tehdy, když došlo ke svěření dítěte do pěstounské péče prarodičů zcela účelově. Blíže nechtěl specifikovat o jaký případ se jednalo.

Za druhý přínos informanti považují znalost zdravotního stavu biologických rodičů s odkazem na možné dědičné choroby. Vzhledem k této skutečnosti je možné odhalit tyto nemoci na straně dítěte a zahájit včas účinnou léčbu.

Třetí přínosem pěstounské péče prarodičů je dle informantů pomoc rodinných příslušníků. Pokud v rodině dobře fungují rodinné vztahy je zcela přirozené, že si jednotliví členové vzájemně pomáhají. Mohou tak částečně suplovat péči pěstounů prarodičů v případech, kdy ji oni nemohou sami vykonávat, a to jak v důsledku např. špatného zdravotního stavu nebo jen z důvodu potřeby odpočinku. Tímto způsobem vnímají informanti pomoc širší rodiny pěstounům prarodičům.

Pokud jde o možná rizika, informanti identifikovali 6 z jejich pohledu zásadních rizik.

Všichni informanti výběrového souboru se shodli na tom, že určitou míru rizika představuje věk pěstounů, který je v mnohých činnostech limituje. Pěstouni prarodiče jsou častěji unavení, nerozumí současným požadavkům ze strany vnoučat, nechápou jejich způsoby zábavy. S rizikem věku úzce souvisí riziko vzdělávání nezletilých dětí.

Pěstouni prarodiče v mnoha případech nejsou schopni pojmout učivo základní školy, zejména pokud jde o jazyky a matematické předměty. Dětem musí být velmi často v důsledku této skutečnosti zajišťováno ze strany OSPOD a doprovázejících organizací doučování.

Další významné riziko z pohledu informantů je nepřiměřený strach o svěřené děti. Pěstouni prarodiče velmi často nechtějí pouštět děti samotné ven, na kroužky, do kina a ani na letní tábory. Dle informantů svoje chování odůvodňují tím, že se by se dětem mohlo něco stát nebo že děti bez nich nikam nepojedou.

Jedno ze zásadních rizik na straně pěstounů prarodičů vnímají informanti ve vztahu prarodičů k biologickým rodičům. Zde se názory informantů z řad pracovníků OSPOD a doprovázejících organizací rozcházejí. Informanti doprovázejících organizací riziko v kontaktu dítěte s biologickými rodiči nevnímají. Informanti z řad pracovníků OSPOD vidí riziko kontaktu v případě narušených vztahů mezi pěstouny prarodiči a biologickými rodiči jako zásadní, kdy pod vlivem této skutečnosti by mohlo dojít k poškození dítěte.

Dalším rizikem vydefinovaným informanty je riziko finančního hospodaření. Nikoliv však ve vztahu k zneužívání dávek, ale v tom smyslu, že se prarodiče pěstouni snaží dětem vynahradit vše, co jim nemohou nebo nechtějí dát vlastní rodiče.

Za zmínku stojí riziko, které vydefinovali informanti z řad pracovníků OSPOD, kterým je zatajování informací ze strany pěstounů prarodičů. Vyhodnocení tohoto rizika může působit poněkud paradoxně v tom smyslu, že OSPOD do pěstounských rodin dochází podstatně méně než pracovníci doprovázejících organizací a vykonává zde kontrolu, pokud rodinu nedoprovází. Přesto si pracovníci pravděpodobně více všímají různých detailů v chování pěstounů, změn v domácnosti apod.

Poslední rizikem identifikovaným informanty je narušení širších rodinných vztahů, ke kterým dochází zejména ve vypjatých nebo neočekávaných situacích. Širší rodina se s nastalou skutečností nedokáže vyrovnat a v důsledku této skutečnosti jedná neadekvátním způsobem.

V rámci výzkumného šetření bylo zjišťováno, jak by se dalo výše uvedeným rizikům předcházet. Informanti se shodli na tom, že je třeba šířit větší osvětu mezi pěstouny prarodiče, zároveň se domnívají, že sdílení dobré praxe by jim mohlo ukázat, že nejsou

sami, kdo se s obdobnými potížemi potýká. Informanti zároveň vidí určitý přínos ve vytvoření svépomocných skupin.

Každý sociální pracovník by měl reflektovat jak přínosy pěstounské péče prarodičů, tak identifikovat možná rizika. Jen za toho předpokladu může v rodinách poskytovat adekvátní podporu a pomoc, včetně pomoci preventivní.

6.3 Interpretace využitelnosti stávajících služeb pro pěstouny prarodiče na území města Pardubic

Všichni sociální pracovníci, kteří pracují s pěstouny prarodiči využívají při své práci pomoci ostatních organizací. Tak jako v běžných rodinách i v rodinách pěstounských se mohou vyskytovat situace, které nedokáže OSPOD nebo doprovázející organizace vyřešit bez pomoci jiných institucí.

V návaznosti na poslední dílčí cíl, kterým je zmapovat využitelnost stávajících sociálních služeb, které mohou poskytnout pomoc a podporu pěstounům/prarodičům z pohledu sociálních pracovníků OSPOD a sociálních pracovníků doprovázejících organizací na území města Pardubic, bylo rozhovorem s uvedenými pracovníky zjišťováno, které **služby pro pěstouny** ve své praxi využívají a proč.

Na území města Pardubic působí velké množství státních institucí a neziskových organizací, které poskytují podporu a pomoc pěstounům prarodičům. Informanti z řad pracovníků OSPOD a neziskových organizací se shodli na tom, že nejčastěji využívají v Pardubicích služeb organizací uvedených v následující tabulce.

Tabulka č. 8: Organizace nejčastěji využívané informanty

Organizace	Využití z řad informantů
Poradna pro rodinu a partnerské vztahy	9
Pedagogicko-psychologická poradna	9
SKP centrum – nízkoprahové zařízení pro děti a mládež	8
Amalthea	7
Lexus	6
Medeora	7
Energeia o.p.s	3

Oblastní Charita Pardubice	8
DaR – Centrum pro rodinu a dítě, o.p.s.	4

Zdroj: vlastní

Důvodem pro využití služeb ze strany informantů je jejich dobrá **zkušenost** s pracovníky uvedených organizací a **osobní kontakty**. Informant č. 8 sděluje: „*posílám je do poradny, pokud potřebuji vyhodnotím, že by měl terapii dělat muž, osobně se domluví s ředitelem, jinak spolupracuji s DaRem, tam mají o hodně kratší čekací lhůty, vždycky se mně snaží vyjít vstříc...*“. Informant č. 7 uvádí: „*já volám nejdříve do poradny, až když nemají tam čas, volám DaR. Jsou situace, kdy volám jenom DaR je tam paní psychologka, která pracovala kdysi na OSPODu a našim klientům rozumí*“.

Služby pedagogicko-psychologické poradny využili při práci s pěstounskými rodinami všichni informanti a jsou s nimi spokojeni, což dokládá vyjádření např. informanta č. 8: „*dívka měla špatné známky i přes doučování, požádala jsem o pomoc poradnu*“. Informant č. 9 se při doprovázení setkává i s nestandardním chováním dětí vůči prarodičům, proto se obrací na pedagogicko-psychologickou poradnu a uvádí: „*děti se nechovají hezky, potřebuji vědět, jak s nimi pracovat, pracovníci poradny se účastní u nás i případově, to je opravdu přínos pro všechny*“. Informant č. 2 oceňuje u poradny její ochotu a sděluje: „*stalo se mně, že po vyšetření došel pracovník do školy a vysvětlil třídní učitelce, jak má s dítětem jednat, všem to moc pomohlo*“.

Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež navštěvují děti, které vychovávají pěstouni prarodiče velmi často, na této odpovědi se shodují všichni informanti. Důvodem je krom jiného, že toto zařízení pořádá pro děti různé akce, kterých se mohou účastnit. Jejich služby jsou bezplatné. V minulosti se podařilo opakovaně uspořádat letní tábor pro děti ze sociálně-slabých rodin, kterého se mohly zúčastnit i děti vychovávané pěstouny prarodiči, což dokládá sdělení informanta č. 6: „*babička si potřebovala odpočinout, měla nenadálé finanční výdaje, proto jsme se s nízkoprahem dohodli a oni vzali dívku na letní tábor, mimochodem dívka přijela nadšená*“. Ostatní informanti využívají uvedenou službu pro smysluplné trávení volného času dětí. Informanta č. 5 sděluje: „*děcka tam chodí hrát fotbal, tedy kluci, holky chodí třeba na keramiku*“. Informant č. 2 uvádí: „*posílám tam děti, protože to mají za rohem, nemusí nikam cestovat, navíc tam jsou i sociální pracovníci*“.

Služby organizace Amalthea využívají především pracovníci OSPOD, což dokládá odpověď informanta č. 6, který uvádí: „*Amálku využívám hodně, pořádají mně rodinné konference, moji klienti se účastní jejich vzdělávání. Je to organizace, která nabízí velké množství služeb, a to mně vyhovuje.*“ Informant č. 7 a č. 9 využívá tuto organizaci zároveň k facilitacím případových konferencí a sděluje: „*když potřebuji facilitátora, obracím se na Amaltheu, jinak u nich využívám i jiné služby třeba SASku.*“ Informant č. 8 využívá další aktivity realizované uvedenou organizací a uvádí: „*požádala jsem Amálku o mediaci ve třech svých rodinách, viděla jsem to jako nutnost*“.

Informanti č. 1-5 využívají v Amalthee především služeb v oblasti vzdělávání pěstounů, protože ostatní služby pokrývají vlastními silami, což dokládá sdělení např. informanta č. 1: „*potřebovala jsem trochu jiné vzdělávání, než nabízíme u nás, proto jsem se obrátila na Amaltheu*“.

Informant č. 2, kromě vzdělávacích služeb využil v Amalthee i mediaci a sděluje: „*potřebovala jsem kvalitního mediátora a nechtěla jsem, aby to byl někdo od nás, jevil se mně lepším řešení sehnat externistu, proto jsem volala do Amalthey.*“

Služeb Medeory, která sdružuje klinické psychology využilo v době jejich profesní praxe 7 informantů. Informant č. 3 uvádí: „*potřebovala jsem klinického psychologa pro chlapce ve věku 10 let, vzhledem k jeho specifické osobnosti jsem potřebovala klinického psychologa muže, proto jsem se obrátila na Medeoru.*“ Informant č. 6 měl u nezletilého dítěte podezření na autismus, proto hledal službu, která by mu pomohla s diagnostikou a sděluje: „*chlapeček měl zvláštní projevy, byla mně doporučena Medeora, s přístupem pana Ďurecha jsem byla moc spokojená.*“

Informanti č. 3, 4 a 9 využili služeb organizace Energeia v souvislosti s tím nutností poskytnutí paliativní péče a psychosociální pomoci rodině. Informant č. 9 uvádí: „*nevěděla jsem nejdříve na koho se obrátit, ale našla jsem Energeiu, která poskytuje paliativní péči dětem, pěstounům moc pomohli*“. Informant č. 3 sděluje: „*ted' jsem tam doporučila rodinu, je to špatný*“. Informant č. 4 se obrátil na organizaci sám, protože chtěl získat osobně informace, jak služba funguje a uvádí: „*objednala jsem se tam na konzultaci, všichni byli moc hodní, je to tam příjemné. Někdy se určitě stane, že budu muset jejich služby nabídnout*“. Ze sdělení informantů je zřejmé, že se v profesní praxi setkávají se specifickými velmi náročnými situacemi, se kterými vlastními silami

nedokáží klientům pomoci. Uvedenou organizaci využili pouze tři informanti, zaslouhuje si díky poskytování ojedinělých služeb do tabulky zařadit.

Služby organizace Laxus svým klientům nabízelo 6 informantů. Informant č. 6 např. sděluje: „*potřebovala jsem, aby mu to vysvětlil odborník, co se stane, pokud bude dál čichat*“. Informant č. 8 se setkal se závislostí dítěte na pervitinu a uvádí: „*nechtěla tam jít, prý nemá problém, ale já jsem viděla, že je úplně mimo, věděla jsem, že pokud ji do Laxusu dostanu, oni ji namotivují*“.

Informant č. 1 vyhledal služby Laxusu sám jako poradenství a uvádí: „*objednala jsem se do Laxusu na konzultaci, potřebovala jsem zjistit, zda moje podezření na užívání omamných a psychotropních látek důvodné. Příjemně mě překvapilo, jak se mně v organizaci věnovali*.“

Jak vyplynulo z prováděných rozhovorů služby Oblastní charity jsou využívány jak pracovníky OSPOD, tak i neziskových organizací. Pouze jeden informant ji v rozhovoru neuvedl ve výčtu služeb, se kterými spolupracuje. Ostatní informanti se shodli na tom, že občas při své práci využívají potravinovou banku, kterou charita poskytuje, humanitární šatník apod. Informant č. 5 uvádí: „*potřebovala jsem nějaké jídlo, než budou vyplaceny dávky pěstounské péče, proto jsem se obrátila na charitu*“.

Informant č. 4 uvádí: „*babička si musela přijet pro vnouče, přivezla si ho v těch věcech, co mělo na sobě, proto jsem požádala o pomoc charitu*“.

Využití služeb organizace DaR ze strany informantů z řad OSPOD bylo částečně popsáno na začátku v souvislosti s dlouhými čekacími lhůtami v poradně pro rodinu. Služeb organizace DaR využil pouze jeden informant z neziskových organizací, a to z důvodu, že s jejich psychologem odmítl klient spolupracovat. Informant č. 5 sděluje: „*musela jsem shánět někoho jiného, klient si osobnostně nesedl s naší psycholožkou, obrátila jsem se žádostí na DaR. Znáám tam psycholožky a vím, že jsou dobré, věřila jsem, že moji klientku zvládnou*.“

Ve výzkumu jsem se rovněž zabývala otázkou, zda informanti na území města Pardubic nějakou službu pro pěstouny prarodiče postrádají. Všichni informanti z OSPOD se shodli na tom, že službu asistovaného kontaktu, která není sociální službou a z tohoto důvodu si ji musí klienti sami hradit. I přes tuto skutečnost se informanti OSPOD domnívají, že by tato služba byla využívána. Informant č. 2 z doprovázející neziskové organizace je

stejného názoru a sděluje: „*snad asistovaný kontakt..., v rámci doprovázení ho sice musíme dělat, ale někdy to vnímám jako kontraproduktivní, bylo by lepší, kdyby ho dělal někdo jiný...*“

Informant č. 6 považuje svoji asistenci při kontaktu rodičů s dítětem jako určitou bariéru při další práci s rodinou a uvádí: „*pokud mám být u kontaktu, dostávám se do dvojí role, ... „, kdyby si to lidi museli zaplatit, chovali by se jinak, snažili by se.*“ Sdělení informanta č. 6 je ukázka dvojí role OSPOD v praxi tak, jak bylo popsáno v teoretické části diplomové práce.

Shrnutí dílčího cíle 3

Třetím dílčím cílem bylo zmapovat využitelnost stávajících sociálních služeb, které mohou poskytnout pomoc a podporu pěstounům/prarodičům z pohledu sociálních pracovníků OSPOD a sociálních pracovníků doprovázejících organizací na území města Pardubic.

Jak již bylo uvedeno v teoretické části, tento cíl byl do diplomové práce zařazen na žádost organizací účastnících se výzkumu a na žádost pracovníků krajského úřadu. V Pardubicích působí velké množství sociálních služeb, které žádají z krajského úřadu finanční podporu a od ostatních organizací včetně OSPOD očekávají, že jim budou posílat klienty. Ne všechny služby jsou institucemi, organizacemi a v neposlední řadě i klienty využívány. Na základě výpovědí jednotlivých informantů byla sestavena tabulka č. 7, která obsahuje seznam organizací, s nimiž informanti nejčastěji spolupracují a poskytování služeb z jejich strany hodnotí velmi dobře. Při volbě služby vycházejí jednak z osobní znalosti pracovníků působících v těchto službách a také ze zkušenosti s výsledky práce těchto organizací.

V tabulce je záměrně uvedena organizace Energeia, přestože s touto službou nemá mnoho informantů osobní zkušenost. Jedná se o specifickou službu svého druhu v Pardubicích, jedinečnou organizaci, která poskytuje krom jiné dětskou paliativní péči.

Jak je výše uvedeno v Pardubicích existuje velké množství služeb pro pěstouny prarodiče, přesto informanti jednu službu postrádají, a tou je asistovaný kontakt. Vnímají, že jejich osobní přítomnost při kontaktu je v některých případech nežádoucí, informanti z řad pracovníků OSPOD se navíc domnívají, že placená služba by mohla být pro některé klienty motivací ke změně svých postojů a chování.

ZÁVĚR

Ústředním tématem diplomové práce je pěstounská péče prarodičů. Hlavním cílem diplomové práce bylo zjistit, jak vnímají v praxi pěstounskou péči prarodičů sociální pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí a sociální pracovníci doprovázejících organizací. Výzkumné šetření bylo zaměřeno na území města Pardubic.

Teoretická část diplomové práce má za cíl seznámit čtenáře s rodinou jako nejdůležitější sociální institucí, se systémem náhradní rodinné péče, kdy v této kapitole je podrobně popsána pěstounská péče, včetně vysvětlení rozdílů mezi zprostředkovanou a nezprostředkovanou pěstounskou péčí. Do práce byla zařazena samostatná kapitola, která je věnována pěstounské péči prarodičů, včetně finančního zabezpečení pěstounů a změn v této oblasti, ke kterým došlo v souvislosti s nabytím účinnosti novely zákona o sociálně – právní ochraně dětí od 1.1.2022. Poslední kapitola teoretické části se zabývá institucemi působícími v náhradní rodinné péči. V této kapitole jsou stručně popsány role institucí zaangażovaných v pěstounské péči. Podrobněji je rozpracována úloha OSPOD a doprovázejících organizací v pěstounské péči.

K provedení výzkumu byla v diplomové práci použita kvalitativní výzkumná strategie, metodou sběru informací byl polostrukturovaný rozhovor provedený se sociálními pracovníky OSPOD Pardubice a sociálními pracovníky doprovázejících organizací působících na území města Pardubic. Získané informace byly analyzovány prostřednictvím metody otevřeného kódování.

Hlavním cílem diplomové práce bylo, zjistit, jak vnímají v praxi pěstounskou péči prarodičů sociální pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí a sociální pracovníci doprovázejících organizací. Hlavní cíl byl rozdělen do třech dílčích cílů.

Prvním dílčím cílem bylo zjistit, jaké informace mají pěstouni/prarodiče k dispozici před svěřením dítěte do pěstounské péče z pohledu sociálních pracovníků OSPOD a sociálních pracovníků doprovázejících organizací.

Druhým dílčím cílem bylo zjistit, jaký vidí přínos v pěstounské péči prarodičů, případně jaká identifikují rizika sociální pracovníci orgánu sociálně – právní ochrany dětí a sociální pracovníci doprovázejících organizací.

Posledním dílčím cílem bylo zmapovat využitelnost stávajících sociálních služeb, které mohou poskytnout pomoc a podporu pěstounům/prarodičům z pohledu sociálních pracovníků OSPOD a sociálních pracovníků doprovázejících organizací na území města Pardubic.

Z provedených rozhovorů vyplynulo, že informace, které mají k dispozici pěstouni prarodiče se liší v závislosti na tom, do které organizace přicházejí a v jaké fázi řízení. Pěstouni prarodiče přicházející do doprovázejících organizací, mají zpravidla všechny potřebné informace. Organizaci vyhledají za účelem uzavření dohody o výkonu pěstounské péče. Pracovníci je seznamují s informacemi, které jsou pro ně důležité a týkají se uzavřené dohody.

Naopak na OSPOD přicházejí pěstouni prarodiče s minimálními znalostmi. Pracovníci OSPOD jim dopodrobna vysvětlují, co pro ně do budoucna pěstounská péče bude znamenat. Pracovníci OSPOD přináší zajímavý poznatek v tom, že pokud podávají za pěstouny návrh advokáti, zpravidla pošlou pěstouny prarodiče pro podrobné vysvětlení na oddělení sociálně – právní ochrany dětí.

Z výše uvedeného plyne, že sociální pracovníci OSPOD sehrávají klíčovou roli v předávání informací pěstounům prarodičům ve většině případů ještě před rozhodnutím soudu. Z provedených rozhovorů zároveň vyplývá úzká spolupráce sociálních pracovníků OSPOD se sociálními pracovníky doprovázejících organizací. Přestože pracovníci OSPOD Pardubice mají k dispozici vlastní pracovníci na doprovázení, posílají pěstouny prarodiče do neziskových organizací.

Pokud jde o druhý dílčí cíl, v rámci výzkumu bylo zjištěno, že všichni informanti se shodli na přínosech pěstounské péče prarodičů. Prvním přínosem a zcela zásadním je znalost prostředí, ve kterém budou nadále žít. Druhým identifikovaným přínosem byla znalost zdravotního stavu rodičů. Třetí přínos vidí informanti v pomoci rodinných příslušníků, kterou považují za důležitou zejména v situacích, kdy se z objektivních důvodů nemohou pěstouni prarodiče o vnoučata dočasně postarat. Pokud funguje širší rodina, není důvod k zásahu institucí. Součástí druhé dílčího cíle byla identifikace nejen přínosů, ale i možných rizik, která s sebou pěstounská péče prarodičů přináší. Informanti v rámci výzkumu identifikovali z jejich pohledu 6 zásadních rizik, která se objevují na straně pěstounů/prarodičů. Jedná se o riziko vysokého věku, neurovnaného vztahu

s biologickými rodiči, zatajování informací, nepřiměřeného strachu, finanční riziko a v neposlední řadě riziko narušení širších rodinných vztahů. Zjištěná rizika korespondují se situacemi, které musí následně sociální pracovníci v rodinách pěstounů prarodičů v praxi řešit.

Poslední dílčí cíl se týkal zmapování využitelnosti stávajících sociálních služeb, které mohou poskytnout pomoc a podporu pěstounům/prarodičům z pohledu sociálních pracovníků OSPOD a sociálních pracovníků doprovázejících organizací na území města Pardubic. Tento cíl byl do diplomové práce zařazen na žádost organizací účastnících se výzkumu a na žádost krajského úřadu. Ze sdělení informantů vyplynulo, kterých služeb působících na území města Pardubice využívají pro své klienty nejčastěji a z jakých důvodů. Nejčastějším důvodem pro využití byla osobní vazba na pracovníky a spokojenost s přístupem pracovníků ke klientům. Pro lepší přehlednost využívaných služeb byly výsledky zjištění upřesněny do tabulky uvedené v empirické části diplomové práce.

Z provedeného výzkumu vyplývá, že všichni informanti vnímají pěstounskou péči prarodičů jako přínosnou pro nezletilé dítě. Identifikovali však určitá rizika, se kterými je třeba počítat a pracovat na jejich minimalizaci. Některá jako je např. věk pěstounů ovlivnit nemohou, ale ostatní vydefinovaná rizika mohou za pomoci dalších institucí zcela nebo částečně eliminovat. Práci s pěstouny prarodiči vnímají informanti za náročnější než se zprostředkovanými pěstouny. Jedním z důvodů je nepřipravenost pěstounů prarodičů na přijetí dítěte do rodiny, kdy na rozdíl od zprostředkovaných pěstounů nemají povinnost účastnit se přípravy na pěstounství. Výsledky výzkumu není možné zobecnit, protože byl prováděn s malým množstvím informantů na malém území. Ve zjištěních, lze však nalézt částečnou shodu se závěry rozsáhlé analýzy příbuzenské pěstounské péče provedené v roce 2017, na níž je odkazováno v teoretické části práce.

Mým záměrem bylo zapojit do výzkumného šetření rovněž informanty z řad mladých dospělých, kteří vyrůstali v pěstounské péči prarodičů. Nakonec se mně však nepodařilo zajistit dostatečný počet informantů, přestože původně účast ve výzkumu přislíbili. Z tohoto důvodu jsou přílohou diplomové práce pouze dvě ukázky z vyhodnocení situace rodiny, které byly pořízeny pracovníky OSPOD se souhlasem klientů. Domnívám se, že tyto příspěvky mohou diplomovou práci svým způsobem obohatit.

Na úplný závěr si dovolím dodat, že pěstouni prarodiče jsou ti, díky kterým se snižuje počet dětí umístovaných do ústavní péče. Česká republika prozatím nemá dostatek nepříbuzných pěstounů, kteří by chtěli přijímat děti školního věku. Z tohoto důvodu by měla být pěstounská péče prarodičů státem do budoucna podporována s vědomím toho, že pěstouni prarodiče velmi výrazně potřebují pomoc ze strany sociálních pracovníků.

Domnívám se, že získané poznatky mohou přispět ke zkvalitnění vzájemné spolupráce mezi státními institucemi a nevládními neziskovými organizacemi v péči o pěstounské rodiny na území města Pardubice.

V rámci výzkumu byla zmapována využitelnost stávajících sociálních služeb, které poskytují pomoc a podporu pěstounům prarodičům. Tento cíl vnímám jako přínosný zejména pro nové sociální pracovníky, kteří budou pracovat s pěstouny prarodiči a potřebují se v osvědčených službách rychle zorientovat. Krajský úřad může závěry výzkumu použít jako předvýzkum, pro zadání rozsáhlejší studie využitelnosti služeb pro pěstouny prarodiče.

Osobně si myslím, že diplomová práce by mohla posloužit studentům sociálních oborů k získání základního povědomí o pěstounské péči jako součásti a systému náhradní rodinné péče v České republice. Zároveň mohou získat rámcový přehled o změnách v pěstounské péči, které přinesla novela zákona o sociálně – právní ochraně dětí.

Seznam tabulek

Tabulka č. 1 - Počet osob pečujících (zdroj: MPSV, 2021)

Tabulka č. 2 - Přehled výše odměn zprostředkovaného pěstouna (zdroj: Úřad práce, 2021)

Tabulka č. 3 - Přehled výše příspěvku při pěstounské péči (zdroj: Úřad práce, 2021)

Tabulka č. 4 - Přehled výše příspěvku při pěstounské péči prarodiče (zdroj: Úřad práce, 2021)

Tabulka č. 5 - Děti umístěné v NRP na území města Pardubic (zdroj: vlastní)

Tabulka č. 6 - Základní charakteristika výzkumného souboru (zdroj: vlastní)

Tabulka č. 7 - Realizace rozhovorů (zdroj: vlastní)

Tabulka č. 8 - Organizace nejčastěji využívané informanty (zdroj: vlastní)

Použitá literatura

Literatura

ARCHEROVÁ, C.: *Dítě v náhradní rodině*. 1 vyd. Praha: Portál, 2001. 119 s. ISBN 80-7178-578-4

BARTLETT, H. M. 1970. *The Common Base of Social Work Practice*. New York: National Association of Social Workers

Bowlby, J. *Vazba: teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-670-4

BRISCH, K.H. *Poruchy vztahové vazby: Od teorie k terapii*. 1.vyd. Praha: Portál. 2011. 311 s. ISBN 978-80-7367-870-8

COX, A. BENTOVIM, A. *Framework for the assessment of children in need and their families: the family pack of questionnaires and scales*. London: Department of health. 2000.

CRESWELL, J.W. *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions*. Thousand Oaks: Sage Publications, 1998.

ELIÁŠ, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. Ostrava: Sagit, 2012. ISBN 978-80-7208-922-2. S. 402–407

GABRIEL, Z., NOVÁK, T. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. 1. vyd. Praha: Grada. 2008. 144 s. ISBN 978-820-247-1788-3

GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo. 1999. 595 s. ISBN 80-720-3124-4.

HANUŠOVÁ, L., JENÍČKOVÁ, N., UHLÍŘOVÁ, V. *Problematika příbuzenského náhradního rodičovství: konferenční příspěvek Mezinárodní konference Problémy současné rodiny a náhradní rodinná péče*, 2009

HARTL, P.; HARTLOVÁ, H. *Velký psychologický slovník*. 4. vyd. Praha: Portál, 2010 ISBN: 978-80-7367-686-5.

HAŠTO, J. *Vztahová vazba. Ku koreňom lásky a úzkosti*. Trenčín: Vydavateľstvo F, 2005. ISBN: 80-88952-28-X

- HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN: 80-7367-040-2.
- HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2. přeprac. a aktual. vyd. Praha: Portál, 2008. 408 s. ISBN 978-80-7367-485-4.
- HONG, J.S., ALGOOD, C.L., CHIU, Y.L. a LEE, S.A. P., *An ecological understanding of kinship foster care in the United States*. Journal of Child and Family Studies, 2011, str. 863-872
- JANDERKOVÁ, D. 2010. *Slovník základních pojmů z pedagogiky, psychologie a metodologie*, 1. vyd.: Brno: Mendelova univerzita v Brně. ISBN: 978-80-7375-372-6.
- KOLUCHOVÁ, J. MATĚJČEK, Z., ed. *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál, 2002. 155 s. ISBN 80-7178-637-3.
- KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. 216 s. ISBN 978-80-7367-383-3.
- KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. *Člověk, prostředí, výchova*. 1. vyd. Brno: Paido, 2001. 199 s. ISBN 80-7315-004-2.
- LANGMEIER, J.; MATĚJČEK, Z. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum, 2011. 578 s. ISBN 978-80-246-1983-5.
- LOVASOVÁ, L. *Rodinné vztahy*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí. 2006. 32 s. ISBN 80-86991-66-0.
- MATĚJČEK, Z., KOLUCHOVÁ, J., BUBLEOVÁ, V. a kol. *Osvojení a pěstounská péče*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. 152 s. ISBN 80-7178-637-3
- MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. 373 s. ISBN 80-7178-548-2
- MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny: v kontextu plánování péče*. 2., rozš. vyd. Praha: Portál, 2014. 214 s. ISBN 978-80-262-0522-7.
- MATOUŠEK, O., KŘIŠŤAN, A., ed. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.

NAVRÁTILOVÁ, J. 2014. *Sociální pracovník uprostřed problematických rodinných interakcí*. In Nosál, I., Čechová, I. Zavádění participace dětí a mládeže v kontextu kvality péče v sociálních službách. Brno: Česko-britská, o.p.s.

PAZLAROVÁ, H. *Pěstounská péče, manuál pro pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Portál, 2016. 256 s. ISBN 978-80-262-1020-7

ROGGE, J. *Výchova dětí krok za krokem*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. 336 s. ISBN 978-80-7367-249-2

SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. 2., přeprac. vyd. Praha: Portál, 2007. 224 s. ISBN 978-80-7367-250-8.

ŠVARŤÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. 384 s. ISBN 978-80-7367-313-0

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008, 870 s. ISBN 978-80-7367-414-4.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie II*. Praha: Karolinum, 2007. 464 s. ISBN 978-80-246-1318-5

Velký sociologický slovník. II. svazek. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-311-3.

VOILAND, A.L., BUELL, B.(1980): *A Classification of Dirdered Family Types*. Chap 12. In: Socilal Work with Families. Ed. C.E. Munson. The Free ress, Nev York.

ŽIŽLAVSKÝ, M. *Metodologie pro Sociální politiku a sociální práci*,1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2003. ISPN 80-210-311-7

Internetové zdroje:

Institut projektového řízení, 2017. *Analýza situace příbuzenské pěstounské péče* [online]. [6.1.2022]. Dostupné z <http://www.knihovnanrp.cz/online-katalog/dite/analyza-situace-pribuzenske-pestounske-pece/>

MOŠŤKOVÁ, Š., SOBOTKOVÁ, I.: *Příbuzenská pěstounská péče: když dítě vychovávají prarodiče*. Ročník 10, č. 4. [online]. [cit. 16. 11. 2021]. Dostupné z: https://e-psycholog.eu/pdf/mostkova_sobotkova.pdf.

MPSV.CZ, 2021: *Formy náhradní rodinné péče*. [online]. [cit. 12. 02. 2022]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/formy-nahradni-rodinne-pece>

MPSV.CZ, 2021: *Pěstounská péče podle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění zákona č. 363/2021 Sb., výklad pojmů zprostředkovaná a nezprostředkovaná pěstounská péče*. [online]. [cit. 23. 02. 2022]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Pěstounská+péče+dle+ZSPOD+zprostředkovaná+x+nezprostředkovaná+-+informace.pdf/9898f3cc-1dc8-96ea-420e-143cf50806c0>

MPSV.CZ, 2021: *Proces zprostředkování*. [online]. [cit. 15. 12. 2021]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/proces-zprostredkovani>

MPSV.CZ, 2021: *Roční výkaz o výkonu sociálně právní ochrany dětí*. [online]. [cit. 11. 12. 2021]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/statistiky-1>

Nadace Sirisus, 2021: *Potřeba oddělení příbuzenské péče a pěstounské péče*. [online]. [cit. 14. 11. 2021]. Dostupné z: https://nadacesirius.cz/soubory/ke-stazeni/vyzkumy/PribuzniPestouniShrnuti_final.pdf

Nadační fond J&T, 2015. *Náhradní rodina*. [online]. [cit. 05. 10. 2021]. Dostupné z: https://www.nahradnirodina.cz/sites/default/files/prakticky_pruvodce.pdf

Občanský soudní řád 99/1963 Sb. *Zákony pro lidi - Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění* [online]. Copyright © AION CS, s.r.o. 2010 [cit. 10.09.2021]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1963-99>

Občanský zákoník 89/2012 Sb. *Zákony pro lidi - Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění* [online]. Copyright © AION CS, s.r.o. 2010 [cit. 05.12.2021]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>

Úřad práce ČR, 2021: *Dávky pěstounské péče a zaopatřovací příspěvky*. [online]. [cit. 15. 11. 2021]. Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/web/cz/davky-pestounske-pece-a-zaopatrovaci-prispevky1>

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí 359/1999 Sb. *Zákony pro lidi - Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění* [online]. Copyright © AION CS, s.r.o. 2010 [cit. 24.01.2022]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>

Zákon o zvláštních řízeních soudních 292/2013 Sb. *Zákony pro lidi - Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění* [online]. Copyright © AION CS, s.r.o. 2010 [cit. 06.09.2022]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2013-292>

Seznam příloh

Příloha A – Ukázkový rozhovor s pracovnící doprovázející organizace

Příloha B – Úryvek z rozhovoru při vyhodnocování situace rodiny dnes již mladého dospělého, který vyrůstal v pěstounské péči prarodičů

Příloha C – Úryvek z rozhovoru při vyhodnocování situace rodiny dnes již dospělé Petry